

1919

РОМАН

Продовження¹

Після штурму висоти 304 дивізія вийшла на двохижневий відпочинок за Бар-ле-Дюк, а потім на спокійну ділянку Аргонни, що зветься Лі-Парижу, де французи грали в шахи з бошами на фронтовій лінії і де одна сторона завжди попереджала другу, коли підводила міну під ворожі траншеї. Змінившись з поста, вони ішли в багатолюдне, незруйноване місто Сен-Менегульд і їли там свіжий паштет, гарбузовий суп та смажену курятину. Коли чоту розпустили й усіх відіслали в Париж, Дікові дуже шкода було покидати тихі, осінні ліси Аргонни. Армія Сполучених Штатів перебирала на себе санітарну службу у французів. Всі одержали по примірнику подяки чоті, об'явленій у наказі; Дік Портон виголосив промову під артилерійським вогнем, ні разу не впустивши монокля з ока, вітав їх, як джентльменів-добровільців, і так їхня чота перестала існувати.

Того листопада в Парижі було спокійно й приємно, коли не вважати на випадкові набой з Берти. Було надто туманно для повітряних рейдів. Дік та Стів Уорнер знайшли дуже дешеву кімнату за Пантеоном; удень вони читали французькі книги, а вечорами блукали по кафе та пивницях. Фред Семмерс одержав посаду в Червоному Хресті по двадцять п'ять доларів на тиждень і завів собі постійну дівчину другого ж дня по прибутті в Париж. Ріплі та Ед Скайлер зняли собі розкішну квартиру над баром „Анрі“. Вечорами вони разом обідали і сперечалися до хрипоті про те, що їм тепер робити. Стів казав, що поїде додому і відмовиться від військової служби з „моральних мотивів“, хай їм чорт; Ріплі та Скайлер казали, що їм однаково, що робити, поки поза американською армією, говорили про вступ до чужоземного Легіону, або до ескадрилли Лафаєта.

¹ Початок див. „Черв. Шлях“ № № 1, 2-3, 4, 5, 6 за цей рік.

Фред Семмерс сказав:

— Хлопці, ця війна — найбільше шахрайство двадцятого століття, я — за неї та за сестер з Червоного Хреста.

Під кінець першого тижня він посадив уже дві посади в Червоному Хресті, по двадцять п'ять доларів кожна, й був на утриманні однієї *maîtraine*¹, власниці великого будинка в Нейллі. Коли гроші у Діка вийшли, Фред трохи позичив для нього у своєї *maîtraine*, але нікому не показував її.

— Не хочу, хлопці, щоб ви знали, до чого я дійшов, — казав він.

Якось у час сніданку Фред Семмерс прийшов сказати, що все умовлено і що у нього є місця для всіх. Італійці — пояснив він, — зовсім розкисли після Капоретто і ніяк не можуть стриматися, щоб не відступати. Вирішено піддати їм духу, надіславши до них американську санітарну частину Червоного Хреста. Йому доручено покищо комплектувати частину, і він уже записав їх до неї. Дік відразу сказав, що розмовляє по-італійськи й чуває, що дуже допоможе підняти настрій італійців, отже другого ранку вони всі були в конторі Червоного Хреста, ледве вона відкрилася, і їх записали, як належалося, до 1-ї чоти американського Червоного Хреста в Італії. Потім їм довелося чекати ще два-три тижні, і за той час Фред Семмерс завербував якусь таємничу сербську леді, що її він знайшов у одному кафе за майданом Сен-Мішель; вона хотіла навчити їх приймати гашіш, тим часом Дік стоваришувався з одним п'яним чорногорцем, що був колись хазяїном бару, у Нью-Йорку, і той пообіцяв улаштувати всім їм по ордену від короля Чорногорії Ніколая. Але рота виїхала якраз у той день, коли вони збиралися піти на прийом у Нейллі, щоб їм прикололи там їхні ордени.

Колона з дванадцяти „фіатів“ та восьми „фордів“ вирушила гладенькими макадомовими дорогами через ліс Фонтенебло на південь, і повернула на схід серед виноградних горбів центральної Франції. Дік керував „фордом“ сам і був так зайнятий своїми ногами, що майже не звертав уваги на краєвиди. Другого дня вони перевалили через гори в долину Рони, в багатий виноградний край з яворами та кипарисами, що пахтів вином, пізніми осінніми трояндами та півднем. У Монтелімарі — війна, страх перед в'язницею, протест та заколот — все це видалося їм кошмаром з іншого століття.

Вони розкішно повечеряли в затишному рожево-білому місті грибами, часником та кріпким червоним вином. — „Хлопці, — повторював Фред Семмерс, — це не війна, а справжня Кукова мандрівка“. Вони пишно розляглися на завішених парчовими парт'ерами ліжках у готелі, а коли вони виїздили

¹ Жінка в тилу, що бере на себе піклування якимнебудь солдатом-фронтником.

вранці. маленький школяр побіг за Діковою машиною, вигукуючи *Vive l'Amerique*, і дав йому коробку нуги місцевого гатунку; то була країна достатку.

Того дня вони під'їхали до Марселю, і колона розпалася; дисципліна підупадала, шофери зупиняли машини біля кожної винної крамниці на сонячному шосе — випити та пограти в кості. Прі́дставник відділу пропаганди Червоного Хреста і кореспондент „Сетердей Івнінг Пост“, славетний письменник Монтгомері Еллі, жажливо впився і чутно було, як він гигакав та галасував на штабному автомобілі, тим часом як маленький товстий лейтенант, увесь червоний, істерично хекаючи бігав сюди й туди понад колоною на кожній зупинці. Кінець кінцем, їх таки зібрали до купи й вони в'їхали у Марсель у повному порядку. Вони розташували машини лавою на головному майдані і вже знову хлопці почали розходитися по навколишніх барах та кафе, коли в одного шофера, на ім'я Форд, з'явилася блискуча ідея зазирнути у свій газоліновий бак з сірником, і він висадив свою машину в повітря. Місцева пожежна частина прибула з великим шиком, і коли машина № 8 як слід спопеліла, вони обернули свою шлангу з високим тисненням на інші машини, так що Скайлер, що розмовляв найкраще по-французьки, мусів одірватися від розмови з продавщицею папірос на розі кафе й звернутися з благанням до брандмейстера, щоб той ради Христа припинив свою роботу.

Гренадинова гвардія, з додатком одного хлопця з славної 7-ої роти, на ім'я Щелдрак, знавця народніх танців, розкішно пообідала у „Брістолі“. Вечір вони збули у променуарі Аполло, де було так багато всяких *petites femmes*, що вони зовсім не бачили вистави. Всі були п'яні, всюди сила жінок, мигтючі, осяйні головні вулиці, кафе та кабаре, чорні пітні тонелі вуличок, за гавання, повні зім'ятих ліжок, матросів, чорношкірих і смаглявих людей, скорчених животів, обвислих пурпурово білих грудей, стегон, що тиснуться одне до одного.

Пізно вночі Стів та Дік опинилися самі в ресторані за вечерею з шинки, яєць та кави. Вони були п'яні й сонні, й дрімотно сперечалися один з одним. Коли вони розплачувалися, літня офіціантка попросила їх покласти чайові на ріжок столу, і вони позскакували з своїх стільців, коли вона спокійно підняла свої спідниці й зібрала монати собі між ноги.

— Оце так трюк, ну й трюк, сто чортів!.. Жінка — автомат! — повторював Стів; це їм здалося таким чудним, таким надзвичайно чудним, що вони зайшли в один вранішній бар і хотіли розповісти про це чоловікові за прилавком, але той не зрозумів їх і написав для них на шматочкові паперу назву одного дому, де можна танцювати ріга-джігс, поважного, зручного і високоморального дому. Виючи від реготу, хитаючись і спотикаючись, вони полізли вгору безкінечними схо-

дами. Вітер був диявольськи холодний. Вони опинилися перед якимсь чудернацьким на вигляд собором і стали дивитися на гавань, пароплави і довгі смуги платинового моря, затиснутого між попелястих гір... — „Господи, та це ж Середземне море“.

Вони протверезилися від холодного, рвачкового вітру та металічного ранкового світла і добулися до свого готелю саме впору, щоб розштовхати інших від п'яної дрімоти й першими з'явитись на свої місця до поставлених у шерг автомобілів. Дік був такий сонний, що забув, що йому треба робити ногами, і наскочив своїм „фордом“ на передню машину, і розбив свої фари. Товстий лейтенант вилаяв його і, відібравши в нього машину, посадовив його у „фіат“ до Шелдрека, отже, цілий день у нього був вільний; куняючи, він ливився на Карниз, на Середземне море, на міста з червоними дахами та на довгі низки пароплавів, що трималися берега, боячися підводних човнів. Часом їх супроводили французькі винищувачі, у яких усі труби були не там де треба.

Коли вони переїздили через італійський кордон, їх привітали юрби школярів з пальмовим листям та кошиками помаранчів і кіно-оператор. Шелдрейк весь час поглажував собі бороду, кланявся й салютував при вигуках *evviva gli americani*, аж поки один помаранч потрапив йому межиочі й замалим не розбив носа. Шофер передньої машини трохи не виколов собі ока об пальмову гілляку, що її кинув якийсь екзальтований мешканець Вентімільї. Приймали їх дуже бучно.

Увечері в Сан-Ремо захоплені італійці весь час підбігали до хлопців, тиснули їм руки й вітали їх з *il presidente Veelson*; хтось украв усі запасні шини з маленького вагОВОза і чемодан представника відділу пропаганди Червоного Хреста штабної машини. Їх вітали дуже щедро й не додавали їм здачі в барах. *Evviva gli aleati*.

Усі в чоті на чім світ кляли Італію за її гумові макарони та оцтове вино, крім Діка та Стіна, що рантом стали італофілами й купили собі підручники, щоб вчити мову. Дік уже міг чудово імітувати італійську розмову, особливо перед офіцерами Червоного Хреста, додаючи о наприкінці всіх відомих йому французьких слів. На все останнє він міг наплювати. Було сонячно, вермут був чудовий; міста, іграшкові церкви на вершечках горбів, виноградники, кипариси та блакитне море нагадували декорації якоїсь старосвітської опери. Будинки мали театральний, кумедно-величний вигляд; на кожній глухій стіні клятї італійці понамальовували вікна, колонати та балкони з гладкими красунями з тіціанівським волоссям, що перехилилося через них, хмари та зграї купідонів з ямками на животах.

Увечері вони вишикували колону на головному майдані якогось забутого богом містечка на околицях Генуї. Разом з Шелдреком вони зайшли в бар випити чогонебудь, і там опинилися в товаристві кореспондента „Сетердей Івнінг Пост“, що швидко п'янів, і він сказав, що заздрить їхньому гарному виглядові, сангвінічній молодості та ідеалізові. Стів у всьому перечив йому й з гіркістю доводив, що молодість — найпаскудніший час у житті, і що йому треба бути щасливим, адже йому сорок років, і він може не воювати, а тільки писати про війну. Елліс добродушно зауважив, що вони так само не воюють. Стів розсердив Шелдрека, вихопившись: — Ні, звичайно, ні, — ми ж чортові *embusqués*¹. Він та Стів покинули бар і побігли, як олені, щоб зникнути з овиду, поки Шелдрек зможе рушити за ними. За рогом вони побачили трамвай з написом *Генуя*, і Стів вскочив у нього, не сказавши й слова. Дікові нічого не лишалося робити, як вскочити слідом за ним.

Трамвай обігнув один квартал і виїхав на набережну: — „Враг мене побий, Дік, — сказав Стів, — це прокляте місто палає“. За чорними корпусами кораблів, підтягнутих до берега, рожеве полум'я, ніби полум'я велетенської лампи, прослало до них по воді широку світляну смугу.

— Слухай, Стів, чи не захопили Генуя австрійці?

Трамвай їхав, грюкаючи; кондуктор, що підійшов до них по гроші на квитки, здавався спокійним.

— „Інглезе“? — запитав він. — „Американі“ — відповів Стів. Він засміявся й поляскав їх по спинах, і сказав щось про президента Вільсона, чого вони не зрозуміли.

Вони зійшли з трамваю на великому майдані, оточеному величезними аркадами, крізь які могутньо дув сирий гірко-солодкий вітер. Виряджені люди в пальтах ходили туди й сюди по чистих мозаїчних тротуарах. Все місто було мармурове. Всі фасади, звернуті до моря, були рожеві від заграви.

— Тенори, баритони та сопрано готові до вистави, — казав Дік.

Стів буркнув:

— А хор мабуть улаштують прокляті австрійки.

Померзши, вони зійшли в одне кафе, що блищало нікелем та дзеркальним склом, і випили грогу. Офіціант сказав ламаною англійською мовою, що це горить американський нафтовіз, він наскочив на міну і горить уже три дні. Високий англійський офіцер підійшов до них від бару й почав розповідати їм, що у нього секретне доручення, що відступ надзвичайно ганебний; він досі не припинився; в Римі говорять про те, щоб відійти до По; чортові австрійки досі не зайняли усю чортову Ломбардію тільки через те, що їх

¹ Ті, що окопалися.

дезорганізувало раптове просунення вперед і тепер вони майже в такому самому безпорадному стані, як і чортові італійці. Прокляті італійські офіцери весь час говорили про укріплений чотирикутник, і якби не французьке та англійське військо за італійськими позиціями, вони давно б уже запродалися ворогові. Тай у французькому війську настрій досить хисткий. Дік сказав йому, що всі їхні речі відразу ж крадуть, ледве вони спустять з ока свої машини. Англієць сказав, що злодійство в цих місцях надзвичайне; з приводу цього йому й дано секретне доручення; він намагається вислідити цілий вагон чобіт, що зник невідомо куди, між Бентімільї та Сан-Рафаелем.

— Цілий вагон здимів за одну ніч... надзвичайна справа... Гляньте на тих одірвиголів за столом, це чортові австрійські шпигуни, усі вони — шпигуни... Але як би я цього не домагався, я не можу заарештувати їх... надзвичайно!.. Це диявольська мелодрама, ось що це, нестеменно як у Друрі-Лейні.¹ Дуже добре, що ви, американці, втрутилися в цю війну. Якби не ви, австрійський прапор уже сьогодні мав би над Генуєю.

Він раптом поглянув на годинник на руці, порадив їм негайно купити пляшку віски у барі, якщо їм хочеться ще випити, бо всі бари зараз закриються, попрощався з ними й жваво вийшов.

Вони знову заглибилися в порожнє мармурове місто й почали спускатися до берега темними провулками та кам'яними сходами, тим часом як відблиск на виступах стін, поки вони йшли ставав шоразу яснішим і червонішим. Кілька разів вони збивалися з дороги: нарешті вони вийшли до пристані, де їжилися щогли скупчених фелюк, а за ними коливалися маленькі червоноверхі хвилі гавані, мол, а за молом маса полум'я з нафтовоза, що горів. Схвильовані й п'яні, вони весь час ішли та й ішли містом. — „Ій богу, оці міста — старіші ніж світ“, повторював Дік.

Вони саме оглядали на підніжку сходів мармурового лева, схожого на собаку, виглянсуваного на протязі століть людськими руками до блиску, коли якийсь американець запитав їх, чи знають вони, куди вони йдуть у цьому проклятому місті. Це був молодий хлопець, матрос з американського судна, що прибуло з вантажем мулів. Вони сказали, що авжеж, вони знають, куди йдуть, і дали йому випити кон'яку з пляшки, що її вони купили в барі. Вони сиділи на кам'яній балюстраді біля лева, схожого на собаку, пили кон'як з пляшки й розмовляли. Матрос показав їм кілька шовкових панчіх, що їх він врятував з охопленого вогнем нафтовоза, і розповів їм, як він закрутився був з однією італійською дівчиною, але

¹ Театр у Лондоні.

вона заснула, а йому обридло і він пішов від неї.— „Ця війна — справжнє пекло, хіба ж не правда?“ — сказав він. Вони всі зайшлися реготом.

— Ви, здається, дуже гарні хлопці, — сказав матрос. Вони дали йому пляшку і він випив трохи кон'яку.

— Ви прямо принци, — пробелькотів він, — я хочу сказати вам, що я думаю, слухайте... Вся ця чортова війна — шахрайство, це темна справа, паскудство від початку до кінця. Завжди якось виходить так, що нам, хлопці, дістається завжди той кінець палки, що в г-і. Я кажу, що нікому не можна довіряти. Кожний по своєму йде до всіх чортів... от і все, правда?

Вони докінчили кон'як.

Шалено виспівуючи „Хай чорт побирає все“, матрос щосили жбурнув пляшку в голову кам'яному левові. Генуезький лев все так само спокійно дивився перед себе скляними собачими очима.

Похмура юрба цікавих почала збиратися навколо, щоб подивитися, в чому річ, і вони рушили далі, матрос вимахував, ідучи, своїми шовковими панчохами. Вони знайшли йому його пароплав, що стояв біля пристані, й довго тиснули йому руки біля сходів.

Тепер Дікові та Стівові треба було повертатися за десять миль до Понте-Дечімо. Змерзлі й сонні, вони йшли, аж поки їм заболіли ноги, а потім вскочили в останній вагон італійського трамваю. На майдані та на дахах вагонів лежала паморозь, коли вони доїхали до місця. Дік зашумів чимсь, умощаючись на койці поряд з Шелдреком, і Шелдрек прокинувся: — „Що за чорт?“ — сказав він. — „Заткнися, — сказав Дік, — хіба ти не бачиш, що будиш людей?“

Другого дня вони прибули в Мілан, велике, холодне місто з найменим, схожим на подушку для шпильок, собором та Галереєю, де було повно людей, ресторанів, газет, повій, з Чіндзаго та гіркою Кампарі. Там їм довелося перечекати ще деякий час; майже вся чота сиділа цілими днями у задній кімнатці ресторану й безконечно грала в кості, потім їх перевели у містечко, що звалося Доло і було розташоване на замерзлому каналі десь серед Венеціанської рівнини. Щоб дістатися до елегантноі, різьбленоі, мальованоі вілли, де їх розквартирували, їм довелося переїхати через Бренту. Рота британських саперів підвела під міст міні й готувалася висадити його в повітря, як тільки знову почнеться відступ. Вони пообіцяли зачекати, поки проїде чота І, а потім висадили міст. В Доло їм майже нічого було робити. Стояла сира зимова погода; майже всі хлопці цілими днями сиділи коло печі та програвали один одному гроші в покер, тим часом як гренадинова гвардія готувала собі гарячі ромові пунші на газоліновій жарівці, читала Бакаччіо по-італійськи, сперечалася з Стівом про анархізм.

Дік подовгу міркував над тим, як би йому пробратися у Венецію. Нагода трапилася; товстий лейтенант був дуже стурбований, що чота лишилася без какао, і що комісар Червоного Хреста в Мілані не надіслав їм провізії на сніданки. Дік зауважив, що Венеція — один з найбільших світових ринків какао, і що слід би когось із хлопців, хто знає італійську мову, послати туди по какао; отже, одного морозного ранку Дік, запасшись потрібними документами та печатями, сів на невеличкий пароплав у Местре.

Лагуна була вкрита тоненькою шкуркою льоду, що рвалася з шовковим звуком обабіч вузького носу, де стояв Дік, перехилившись через поруччя; очі його сльозилися від різкого вітру, коли він дивився на довгі ряди стовпів та ясно-червоні будинки, що блідно підводилися з зеленої води до схожих на пузирі купонів та чотирикутних загострених башт; вони вирізьблювалися щоразу чіткіше на цинковому небі. Горбаті мости, оброслі зеленою тванню, сходи, палаці, порожні мармурові набережні. Життя помітне було тільки в групі міноносців, що стояли на якорі у Великому Каналі. Дік зовсім забув про какао, ходячи по сповнених статуями майданах, по вузьких вуличках та набережних над вкритими кригою каналами великого мертвого міста, що лежало на лагуні, крихке й порожнє, як гадюче линовище. З півночі чулося стугоніння гармат, звідси було п'ятнадцять миль до Піави. Коли він повертався на віллу, почав падати сніг.

По кількох днях їх перевели у Басанно за Монте-Граппа, у віллу в стилі пізнього ренесансу, всю розмальовану купідонами, ангелами та штучними порт'єрами, а віллою під критим мостом день і ніч ревла Brenta. Тут вони весь час вивозили з госпіталів ящики відморожених ніг, пили гарячі ромові пунші у Чітаделлі, де був центральний госпіталь і публічні доми, і виспівували „Туман, туман, роса“ та „Чорний маленький бик спустився з гори“ над чудовими макаронами за обідом; Ріплі та Стів вирішили зайнятися малюванням, і цілими днями малювали архітектурні деталі критого мосту. Скайлер вправлявся в італійській мові, розмовляючи про Ніцше з лейтенантом-італійцем. Фред Семмерс заразився чимсь від однієї міланської леді, яка, з його слів, безперечно належала до однієї з найкращих міланських родин, бо їздила в кареті й сама підчепила його, а не він її, і тепер у вільний час здебільшого готував собі всякі домашні ліки на зразок вишневого гілля в гарячій воді. Дік став почувати себе самотнім, йому стало невесело, захотілося особистого життя, — і він часто писав листи додому.

— „Ви повинні зрозуміти, що тут діється,“ — писав він Терлоу, відповідаючи на захоплену тираду Гільди про „війну для закінчення війни“. — „Я вже не вірю в християнство і тому не можу аргументувати свої думки з цього погляду, але

ви вірите в нього, принаймні, це робить Едвін, отже йому треба усвідомити собі, що, умовляючи молодь іти в цю дику божевільню, що зветься війною, він чинить усе можливе, щоб повалити всі ті принципи та ідеали, у які він найбільше вірить. Як сказав один хлопець, з яким ми розмовляли якось уночі в Генуї: це темна справа, це брудна шахрайська гра, що її улаштували уряди та політики для своїх власних егоїстичних цілей, паскудство спочатку й до кінця. Якби не цензура, я міг би розповісти дещо, від чого вам би завадило.

Потім резонерський настрій раптом минав і всі фрази про свободу та цивілізацію випаровуючися з його голови, здавалися йому дурними, і він запалював газолінову жарівку, готував ромовий пунш і жвавівшав, теревенячи з Стівом про книги, малярство та архітектуру. Місячними ночами австрійські бомбовози не давали їм спати. Іноді Дік не йшов у захисток і підставляв себе під бомби, відчуваючи якусь гірку втіху від цього, хоч захисток, щоправда, теж не міг захистити їх від бомби зверху.

Якось улітку Стів прочитав у газеті, що померла абіссінська імператриця Таїту. Вони не спали всю ніч. Вони випили увесь свій ром і так пустували, аж решта чоти подумала, що вони збожеволіли. Вони сиділи у темі біля відчиненого, осяяного місяцем, вікна, закутавшись у ковдри, і пили тепле за-бальоне.

Кілька австрійських літаків, що гули вгорі, раптом відкрили мотори й скинули бомби просто перед ними. Загавкали зенітні гармати і шрапнель поблискувала у місячномлистому небі над ними, але вони були надто п'яні, щоб зважати на це. Одна бомба впала просто в Бренту, а три інші заповнили простір перед вікном червоним, мигтючим вогнем і струснули віллу трьома громохкими ударами. Тинк посипався з стелі. Вони чули, як заторохтіла черепиця, сиплючись з даху.

— Дивіться, адже ми мало не загинули! — сказав Семмерс. Стів почав співати „Відійди від вікна цього, сонце моє“, але інші заглушили його пісню незграйним „Deutschland, Deutschland über alles“. Вони відразу страшенно сп'яніли.

Ед Сквайлер саме стояв на стільці, декламуючи „Лісового царя“, коли Фельдман, син хазяїна готелю у Швейцарії, що був тепер начальником чоти, просунув голову у двері й запитав, якого чорта вони тут казяться. — Краще б ви йшли у захисток, одного механіка-італійця вбито, а солдати, що йшов шляхом, відірвало обидві ноги... не час для пустошів“. Вони запропонували йому випити й цим ще більше розлютили його. Після цього вони почали пити марсалу. Згодом, у сірій раннього досвітку, Дік встав і поплентався до вікна блювати; дощ лив, як з відра, півнява бистрина Бренти здавалася білою під мигтючим дощем.

Другого дня Дікові та Стівові припадало їхати на по́ст у Рову. Вони виїхали з двору о шостій, голови їхні були як гарячі баллони, вони були щасливі, що втекли від грандіозного скандалу, що розігрався в чоті. У Рові на фронті було спокійно; іноді вони перевозили кількох хворих на запалення легенів та венериків або двох-трьох нещасливців, що сами попрострелювали собі ноги і що їх треба було везти у госпіталь під конвоєм. Але за офіцерським столом, де вони обідали, всі були дуже схвильовані. Поручник Сардіналя сидів під арештом на своїй квартирі за грубіянське поводження з полковником; він просидів уже два дні, складаючи невеличкий марш для мандоліни, що його він називав маршем полкових лікарів. Серраті розповів їм про це, хіхікаючи собі в долоню, поки до столу чекали інших офіцерів. Все це сталося з приводу машинки для кави. У їдальні було тільки три машинки — одна для полковника, друга для майора, а третя обслуговувала по черзі всіх молодших офіцерів; гаразд, якось на тому тижні вони жартували з гарненькою дівчинкою, дочкою селянина, у якого вони стоять на квартирі; вона не дозволяла нікому з офіцерів цілувати себе, й мало не ошаліла, коли хтось ущипнув її за стегно, і це дуже розсердило полковника, а надто, коли Сардіналя зайшов з ним у заклад на п'ять лір, що він поцілує її; він щось прошепотів їй на вухо й вона дозволила йому поцілувати себе, від чого полковник дуже почервонів і наказав ординарцеві не давати машинки поручникові, коли настане його черга; але Сардіналя дав ординарцеві ляща, зчинилася колотнеча, і в наслідок неї Сардіналю посадили під арешт на квартирі, і зараз американці побачать справжній спектакль, як у цирку. Всім їм довелося якомога швидше прибрати серйозного вигляду, бо в ту мить з брязкотом увійшли до їдальні полковник, майор та два капітани.

Увійшов ординарець, одсалютував і бадьоро доповів, що макарони готові, і всі посідали до столу. З хвилину офіцери сиділи тихо, всотуючи в себе довгі, масні нитки макарон, томатового кольору, пляшки ходили круг столу, і полковник саме прочистив горло, щоб розповісти один з анекдотів, від якого всі мусіли сміятися, коли зверху почувся дзвін мандоліни. Обличчя полковникові почервоніло, і замість того, щоб розповісти анекдот, він поклав собі в рот повну виделку макарон. Була неділя, й тому обід дуже затягся. За десертом машинку для кави передали Дікові на знак уваги до глі аме́тісані, а хтось тим часом видобув пляшку стреги. Полковник наказав ординарцеві запросити гарненьку дівчину на чарку стреги; той дуже кисло сприйняв цей наказ, як здалося Дікові; але пішов і привів її. Вона оказалась вродливою, повною сільською дівчиною з оливковим обличчям. Зашарівшись, вона несміливо підійшла до полковника й сказала йому, що

дуже дякує, але, будь ласка, вона ніколи не пила міцних напоїв. Полковник схопив її, посадовив собі на коліно, й хотів примусити її випити свій стакан стрегі, але вона зціпила свої чудові, ніби з слонової кості, зуби й не хотіла пити. Кінчилося тим, що кілька офіцерів тримали її, лоскочучи, а полковник вилив стрегу їй на підборіддя. Всі аж заходилися від реготу, крім ординарця, що став блідий, мов крейда, та Стіва й Діка, що не знали, куди подітися. Поки старші офіцери дражнили й лоскотали її, лазячи руками їй під блузку, молодші офіцери тримали її за ноги й лазили руками їй за коліна. Нарешті полковник настільки переміг напад реготу, що зміг вимовити: — „Годі, тепер вона мене поцілує“. Але дівчина вирвалася від них і вибігла з кімнати.

— Піди, заверни її,— сказав полковник ординарцеві.

За хвилину ординарець повернувся, став струнко й сказав, що не може знайти її.— „Молодець“,— прошепотів Дікові Стів. Дік помітив, що ноги ординарцеві тремтіли.— „Не можеш, га? Не можеш?“— ревновав полковник і штовхнув ординарця; один з лейтенантів виставив ногу, ординарець перечепився об неї і впав. Всі засміялися, а полковник ударив його ногою в бік. Він був звівся на руки та ноги, але полковник ударив його ногою в зад і знову звалив на підлогу. Офіцери заходилися від реготу, ординарець ліз до дверей, а полковник біг за ним, злегка штовхаючи його ногами то в один, то в другий бік, як форвард штовхає футбольний м'яч. Це всіх потішило, і всі знову випили стрегі. Вийшовши з ідальні, Серраті, що реготався разом з іншими, схопив Діка за руку й просичав йому на вухо: *Bestie... Sono tutti bestie*.¹

Коли інші офіцери розійшлися, Серраті повів їх до Сардінальї, високого, довгообразого юнака, що любив називати себе футуристом. Серраті розповів йому про все, що трапилося, й додав, що американцям він боїться, було гидко.

— Футуристи не повинні нічим гидувати, крім слабості та глупства,— сентенційно сказав Сардіналь. Потім він розповів їм, що він довідався, з ким спить гарненька дівчина... з ординарцем. Він сказав, що це гидко йому; це доводить, що всі жінки — свині. Потім він запропонував їм присісти на його койку і зіграв їм марш полкових лікарів. Вони заявили, що марш — прекрасний.

— Футурист мусить бути сильним і нічим не гидувати,— сказав він, все ще бринькаючи на мандоліні.— Саме за це я поважаю німецьких та американських мільйонерів.

Всі засміялися.

Дік та Стів вийшли, щоб одвезти у госпіталь кількох поранених. За амбаром, де стояли їхні машини, вони побачили ординарця, що сидів на камені, поклавши голову на руки.

¹ Тварини... Всі вони — тварини.

На його брудному обличчі виднілися смуги від сліз. Стів пі- дійшов до нього, поплескав його по спині, і дав йому пачку папірос „Мекка“, одержаних від Асоціації Молодих Христіан. Ординарець схопив Стівову руку, і ніби хотів поцілувати її. Він сказав, що після війни поїде в Америку, де народ циві- лізований і не такий брутальний, як тут. Дік запитав його, куди поділася дівчина.— „Пішла,— сказав він.— Andat via“.

Коли вони повернулися в чоту, там їх чекали великі ускладнення. Прибув наказ — Севаджу Уорнерові, Ріплі та Скайлерові з'явитися в Головну управу в Римі, звідки їх мають відіслати в Штати: Фельдман відмовився пояснити їм, у чому річ. Вони помітили, що всі люди в чоті поглядають на них підозріло й хвилюються, коли вони забалакають до них крім Фреда Семмерса, який сказав, що нічого не розуміє, і що, вся ця історія так або інакше нагадує божевільню. Шелдрек, що переніс свої манатки та койку в іншу кімнату, прийшов з таким виглядом, ніби хотів сказати „я ж казав вам“, і роз- повів, що чув розмову про „підбурливі висловлювання“, і що офіцер італійської секретної поліції був тут і запитував про них. Він побажав їм всього найкращого й сказав, що все це— дуже йому не подобається. Вони покинули чоту, не попро- щавшись ні з ким. Фельдман одвіз їх разом з їхніми сумками та постелями маленьким воговозом у Віченцу. На станції він дав їм літери до Риму, сказав, що все це— дуже йому не подобається, побажав їм всього найкращого й поїхав назад, не подавши їм руки.

— Сучі сини,— буркнув Стів,— можна подумати, що ми хворі на проказу.

Ед Скайлер перечитував військові перепустки, обличчя йому сяяло. „Товариші, браття“,— сказав він,— „мені кортить виголосити промову... Це найщасливіша нагода... чи ви усві- домили собі, джентльмени, що Червоний Хрест, інакше відомий під назвою курки, яка несе золоті яйця, презентує нам безплатну подорож по Італії? Ми не доберемося до Риму й за рік“.

— Тримаймося далі від Риму аж поки не настане рево- люція,— зауважив Дік.

— Увійдімо в Рим з австрійцями,— сказав Ріплі.

Поїзд прибув на станцію. Вони розташувалися з речами в купе першого класу; коли прийшов кондуктор і спробував їм з'ясувати, що в їхніх ордерах значиться другий клас, вони не зрозуміли італійської мови, отже кінець кінцем він обли- шив їх. У Вероні вони висіли, щоб відправити свої мішки та постелі в Рим. Був час вечеряти, і вони вирішили походити по місту й збути там вечір. Вранці вони пішли оглянути ста- ровинний театр і велику персикового кольору мармурову церкву Сан-Дзено. Потім вони сиділи біля кафе на вокзалі, аж поки не прибув римський поїзд. Поїзд був набитий офі-

церами в ясносиніх та яснозелених шинелях; у Болоньї їм набридло сидіти на підлозі у вестибюлі вагона, і вони вирішили, що їм слід оглянути славетні похилі башти. Вони поїхали у Пістойю, Лукку, Пізу і потім знову вибралися на головну лінію у Флоренції. Коли кондуктори хитали головою над їхніми ордерами на проїзд, вони поясняли, що їх неправильно поінформували і що вони сіли не на той поїзд, адже вони не знають мови. У флоренції, де було мрячно й холодно і всі будинки скидалися на свої власні копії, що їх вони бачили в Америці, начальник станції силоміць посадив їх на римський експрес, але вони вислизнули з нього з другого боку й сіли в місцевий поїзд, що йшов на Ассізі. Звідти вони поїхали в колясах, найнятих на один день, через Сан-Джiminьяно в Сіенну, де було так само багато башт, як і в Нью-Йорку, і закінчили свою подорож одного чудового весняного ранку оглядом фресок Сіньореллі у соборі в Орвіеттю, пересичені малярством, архітектурою, олією, часником та краєвидами. Вони перебули там цілий день, дивлячися на величезну фреску Страшного Суду, п'ючи прекрасне вино і гріючися проти сонця на майдані перед собором. Коли вони прибули в Рим, на вокзал, що біля Діоклетіанових Лазень, вони дуже боялися, здаючи свої перепустки; вони здивувалися, коли службовець тільки проштампував їх і повернув їм, сказавши:— „Для проїзду назад“.

Вони пішли у готель, почистилися, а потім зібрали останні гроші і влаштували справжній бенкет - першокласний обід, вино фраскатті, раки на десерт, вар'єте і кабаре на Віа Рома; там вони зустрілися з молодого американкою, яку вони прозвали баронесою, і вона запропонувала їм показати місто. Під кінець вечора ні в кого з них не лишилося досить грошей, щоб поїхати додому з баронесою або з якоюсь із її чарівних подруг, отже вони найняли візника на останні десять лір і поїхали подивитися на Колізей при місячному світлі. Величезні руїни, різьблене каміння, імена, величні римські імена, старий візник у легенькому цератовому циліндрі, з зеленими моржевими вусами, що рекомендував їм публічні доми під ущербним місяцем, величезні маси кам'яних будівель з силою арок та колон, накопичені всюди у присмерку ночі, громохке слова Рим, що затихає бундючними акордами у давнині, все це запаморочило їм голови, коли вони лягали спати, і Рим так бився їм у вухі, що вони не могли заснути.

Уранці, поки інші спали мертвим сном, Дік встав і пішов у Червоний Хрест; він раптом так рознервувався й збентежився, що не міг з'їсти свого сніданку. В управі він побачив огрядного майора з Бостону, який здавалося, заправляв усім і він прямо запитав його, якого чорта їм треба від них? Майор хмикав і мимив щось, і намагався говорити якомога делікатніше, як і належало говорити гарвардцеві з гарвардцем.

Він говорив про необачність і надзвичайну помисловість італійців. Річ у тім, що цензорів не сподобався тон деяких листів, і так далі, і таке інше. Дік сказав, що йому треба пояснити своє становище, і що коли Червоному Хресту здається, що він не виконував своїх обов'язків, вони повинні віддати його до військового суду; він сказав, що такі історії, мабуть, трапляються з багатьма, з кожним, хто має пацифістські переконання, але тепер, коли країна почала воювати, бажає працювати по змозі, але це не значить, що він вірить у війну, йому треба з'ясувати своє становище. Майор сказав: ах, гаразд, він розуміє, і так далі, і таке інше, але молодь повинна зрозуміти, як корисно бути обачним, і так далі, і таке інше, і що всю справу цілком задовільно пояснено — все це сталося тільки через необачність; отже, тепер інцидент вичерпано. Дік наполягав, щоб йому дозволили пояснити своє становище, а майор наполягав, що інцидент вичерпано, і так далі, і таке інше, аж поки все це здалося Дікові трохи смішним і він вийшов з управи Майор пообіцяв перевести його в Париж, якщо він погодиться взяти там посаду. Дік повернувся в готель пригнічений і роздратований.

Ріплі та Скайлера не було дома і він пішов з Стівом блукати по місту, дивився на сонячні вулиці, що пахтіли смаженою оливною олією, вином та старим камінням, на церкви з високими куполами бароко, на колони, Пантеон, на Тибр. В кишені у них не було жодного цента, ні на сніданок, ні на випивку. Вони збули кінець дня голодні, сумно подрімали на теплом моріжку Пінчіо і прийшли в готель виснажені й пригнічені, і знайшли дома Скайлера та Ріплі, що дуже весело пили вермут з содовою водою. Скайлер наскочив на старого батькового приятеля, полковника Андерсона, що прибув обслідувати Червоний Хрест, і розповів йому про своє лихо і звернув його увагу на деякі зловживання в Міланській філії. Майор Андерсен пошанував його сніданком і вином у готелі „Росія“, позичив йому сто доларів і улаштував його на посаду у відділі пропаганди. — „Отже, товариші і браття, evviva Italia і проклят Alleati, тепер ми всі влаштовані“. — „А як же наша справа?“ — люто запитав Стів. — „Забудьмо про неї, siamo tutti italiani¹... хто зараз поразник?“

Скайлер пошанував усіх обідом, повіз штабною машиною у Тіволі та на озеро Немі і, кінець кінцем, посадив їх у паризький поїзд, улаштувавши їм проїзні свідоцтва, де кожний з них іменувався капітаном.

Першого ж дня в Парижі Стів пішов у контору Червоного Хреста і заявив, що хоче, щоб його відправили додому. — „Хай йому пек, я зроблюся противником військової служби з моральних мотивів“, — сказав він. Ріплі вступив у артилерійську

¹ Ми всі італійці.

школу в Фонтенебло. Дік знайшов дешеву кімнату на Іль-Сен-Луї й цілими днями ходив на прийоми до вищих урядовців Червоного Хреста; Гайрем Гелсі Купер назвав йому деякі імена у своїй дуже обережній відповіді на його телеграму з Риму. Вищі урядовці посиляли його один до одного. — „Юначе, — сказав йому один лисий урядовець у розкішному кабінеті в готелі „Крільон“, — ваші переконання свідчать тільки про ваше безрозсудство та ботугство, але вони нічого не значать. Американський народ повстав, щоб перемогти Кайзера. Ми покладаємо всі сили, всю енергію на цю справу; кожний, хто спробує стати поперек шляху великій машині, побудованій енергією та відданістю ста мільйонів патріотів для святої справи порятунку цивілізації від гунів, буде розчавлений, як комаха. Мене дивує, що вихованець коледжу має так мало здорового глузду. Не жартуйте з вогнем“.

Кінець кінцем його послали в контррозвідку, де він зустрівся з одним товаришем по університету, молодим хлопцем на ім'я Сполдінг; він привітав його кислою усмішкою.

— Чоловіче, — сказав він, — у такі часи — не можна віддаватися своїм особистим почуванням... Я вважаю за справжній злочин — дозволяти собі розкіш особистих переконань, за справжній злочин. Тепер війна і ми всі повинні виконувати свій обов'язок, тільки такі люди, як ви, заохочують німців воювати, такі люди, як ви та росіяни.

Начальник Сполдінга був капітан і носив остроги на начищених до блиску крагах; він був юнак з серйозним поглядом і ніжним профілем. Він підійшов до Діка, наблизив своє обличчя до його й гукнув:

— Що б ви робили, як би два гуни напали на вашу сестру? Ви билися б, правда?.. Якщо ви не брудний жовтий собака. “

Дік спробував пояснити, що він дуже охоче робив би й далі ту роботу, яку робив досі, що він хоче потрапити знову на фронт з Червоним Хрестом, і що йому треба з'ясувати своє становище. Капітан ходив по кімнаті, всяко картаючи його та вигукуючи, що кожний, хто залишився пацифістом після того, як президент оголосив війну — злочинець або ще гірше — дегенерат, що такі люди непотрібні в американському експедиційному корпусі, і що він догляне за тим, щоб Діка відіслали до Штатів і щоб йому ні в якому разі не дозволили більше повертатися сюди. — „Американський Експедиційний корпус — не місце для дезертира“.

Дік здався й пішов в управу Червоного Хреста, за проїздними документами; йому видали ордер на „Турен“, що відпливав з Бордо за два тижні. Останні два тижні в Парижі він працював добровільцем-санітаром у американському госпіталі на авеню Буа-де-Булонь. Був червень. Кожної ясної ночі були повітряні рейди, а при відповідному вітрі з фронту

чути було канонаду. Німці наступали, позиції були так близько від Парижу, що санітарні машини приставляли поранених безпосередньо в центральні госпіталі. Цілу ніч тяжко поранені лежали на носилках на широкому тротуарі перед госпіталем, під деревами, вкритими свіжим листям. Дік допомагав переносити їх мармуровими сходами у прийомний покій. Якось уночі його поставили вартувати біля дверей операційної, й цілих дванадцять годин йому довелося виносити надвір відра крові та корпії, звідки часом виставлялась розтрощена кістка або шматок руки, чи ноги. Змівшись, він пішов додому боляче-стомлений, в ранньому паризькому, досвітку, що пахнув полуницями, думаючи про обличчя, очі, мокро від поту волосся, зціплені пальці, заляпані кров'ю та брудом, про хлопців, що чіплялися до нього, випрохуючи папіроску, про поранених у легені, що стогнали, булькаючи кров'ю.

Одного дня він побачив кишеньковий компас у вітрині ювеліра на вулиці Ріволі. Він зайшов до ювеліра й купив його; в голові його раптом з'явився цілком готовий план — купити цивільний одяг, покинути уніформу на пристані в Бордо й перейти іспанський кордон. Коли пощастить — а йому неодмінно пощастить, бо у внутрішній кишені в нього збереглися всі старі проїзdnі документи, — він перейде кордон, а потім, очинившись у країні, де немає цього кошмару, він вирішить, що йому робити.

Весь час, поки він пакував у мішок свої книги та інше добро і ніс його на спині набережною на Орлеанський вокзал, Суїнбернова „Пісня в час порядку“ невідступно дзвеніла в нього в голові:

*Коли три чоловіки тримаються разом,
На три королівства менше стає.*

Сто чортів, треба написати вірша: чого не вистачає людям, так це збудної поезії, яка наснажила б їх для повстання проти їхніх каннібальських урядів. Сидячи в купе другого класу, він так захопився мріями про те, як він житиме в спаленому сонцем іспанському місті, як він розсилатиме всюди вогненні вірші та відозви, закликаючи молодь повстати проти різників, вірші, що їх друкуватимуть у таємних друкарнях по цілому світі, — що майже не бачив паризьких передмість та синьозелених літніх полів, що бігли за вікном.

*Хай наш прапор підноситься в простори свіжі,
Хай наш прапор червоний угору злетить,
Коли лави рідкі стануть ще рідкіші
І зостанеться десять імен з двадцяти.*

Навіть грім та брязк, грім та брязк французького поїзда, здавалося, співав, а слова ніби шепотіла в унісон юрба, що йшла:

*Коли три чоловіки трималось разом,
На три королівства менше став.*

Опівдні Дік відчув голод і пішов у вагон-ресторан, щоб востаннє як слід пообідати. Він сів до столу проти вродливого юнака у формі французького офіцера. — „Боже милий, Нед, чи це ти?“ Блек Вігл Сворт відкинув назад голову за своєю чудною звичкою й засміявся.

— Гарсон, — гукнув він, — стакан для monsieur.

— Чи довго ти пробув у ескадрилі Лафаетта? — пробелькотів Дік.

— Не довго... Вони викинули мене.

— А як з флотом.

— Теж викинули, ці чортові ідіоти вирішили, що в мене тбс... Гарсон, пляшку шампанського!.. Куди ти ідеш?

— Зараз розповім.

— Ну, а я їду додому на „Турені“.

Нед відкинув голову назад, і знову засміявся, і його губи склалися так, як тоді, коли він вимовляв своє бубубубу. Дік помітив, що, хоч обличчя Недове було дуже бліде, тонка шкіра під очима та на скронях була червона, а очі блищали трохи більше, ніж звичайно.

— І я теж їду, — почув він свій голос.

— Я потрапив в історію, — сказав Нед,

— Я теж, — відказав Дік. — По самі вуха.

Вони піднесли стакани, подивилися один одному у вічі й засміялися. Вони просиділи у вагон-ресторані весь вечір, розмовляючи та п'ючи, і прибули в Бордо п'яні, як сови. Нед витратив усі свої гроші в Парижі, а у Діка їх теж лишилося дуже мало, і їм довелося продати свої постелі та екіпіровку кільком американським лейтенантам, що тільки-но прибули з Америки; вони зустрілися з ними в „Кафе-де Бордо“. Зовсім, як колись у Бостоні, вони ходили з бару до бару, й шукали, де б випити, коли всі бари закрилися. Вони майже всю ніч пробули в елегантному публічному домі, де всі стіни були оббиті оксамитом, розмовляючи з мадам, висохлою жінкою, з довгою, як у лами, верхньою губою; вона була одягнена в чорну з блискітками вечірню сукню; вони сподобалися їй і, вона пошанувала їх супом з цибулею. Вони так забалакалися з нею, що забули про дівчат. Вона була в Трансваалі під час англобурської війни й розмовляла якоюсь чудною південно-африканською англійською говіркою.

— Vous comprenez,¹ у нас була дуже гарна клієнтура, самі офіцери, дуже багато елегантності, декоруму. Оці хлопці... вони зчиняли таку бучу... диявольськи шикарно знаєте... У нас було два салони, для англійських офіцерів, один для бурських, дуже гарна публіка, за всю війну не було жодної

¹ Ви розумієте.

сварки, жодної бійки... vos compatriotes les américains ce n'est pas comme ça, mes amies.. Beaucoup¹ сучих синів, пиячать колотяться, блюють, naturellement il y a aussi des gentils garçon comme vous, mes mignons, des veritable² джентльмени,— і вона поплескала їх обох по щоках мозолястими руками в перстнях. Коли вони виходили, вона хотіла поцілувати їх, і пішла з ними до дверей, кажучи:

Bonjour, mes jolis petits³ джентльмени.

За весь час плавби вони ніколи не були тверезі після одинадцятої ранку; стояла тиха туманна погода; вони були дуже щасливі. Якось уночі, самотньо стоячи на кормі біля невеличкої гармати, Дік поліз у кишеню за папіросою, і його пальці натрапили на щось тверде у підбійці пальта. То був маленький компас, куплений для того, щоб перебратися через іспанський кордон. З винуватим виразом на обличчі він викинув його з кишені й викинув за борт.

КІНОХРОНІКА ХХVІІ

ПОРАНЕНИЙ ГЕРОЙ ВІЙНИ — ШАХРАЙ, ЗАЯВИЛА ЖІНКА НА СУДІ

*Там де грім війни гримить
Не рухомо сестра-жалібниця стоїть
Як троянда Землі Нічії*

зі слів тисяч, що зібралися подивитися на спуск кораблів і були свідками катастрофи, риштовання просто перевернулося мов гігантська черепаха, скинувши людей у воду на глибину двадцяти п'яти футів. Це трапилось за чотири хвилини до початку спуску

*О цей бій у Парі у Парі
Після нього не жити мені*

БРИТАНСЬКЕ ВІЙСЬКО ПОЧАЛО ОПЕРАЦІЇ НА АФГАНСЬКОМУ КОРДОНІ

провідна роль, що її Сполучені Штати безперечно мають взяти на себе у світовій торгівлі, залежатиме великою мірою від розумної і вмілої експлоатації і розвитку американських гаваней

*Я хочу додому додому скоріш
Тут кулі свистять і гуркочуть гармати
Не хочу я більше в траншеях конати
О дайте заморський мені пароплав
Щоб німець проклятий мене не здогнав*

¹ Не те, що ваші патріоти-американці, друзі мої... Багато...

² Звичайно, трапляються й славні хлоп'ята, як ви, дітки, справжні...

³ Добри вечір, мої любі маленькі...

ви розпочали похід проти іграшок, але, конфіскувавши й знищивши всі німецькі іграшки, ми цим ще не покладемо кінця німецькому імпорту

ЗАТРИМАНО ЗА ОБІДОМ У КАФЕ 20 ОСІБ

НЕ ТРЕБА ДОЗВОЛЯТИ ПРОТИЗАКОННИХ ЗБОРИЩ У ЦЕЙ КРИТИЧНИЙ МОМЕНТ, ЩО ЗАГРОЖУЄ СОЦІАЛЬНИМ ПЕРЕВОРОТОМ

*О божє мені ще рано вмирати
Я хочу додому*

**НАНСІ ЖИВЕ НІЧНИМ ЖИТТЯМ
НЕ ЗВАЖАЮЧИ НА РЕЙДИ**

ПОЛІЦІЯ ШУКАЄ ТАТУЙОВАНУ ЖІНКУ, ПРИЧЕТНУ ДО ВБИВСТВА НА ЗАЛІЗНИЦІ

поклоник побив жінку фронтовика, юнак зізнався, що він узяв гроші, щоб сприяти підвищенню по службі одного резервного офіцера. Виявляється, що ці люди — китайські купці з Іркутська, Чіти і інших міст, і їхали додому в Харбін, везучи свої прибутки, щоб вкласти їх у нові підприємства

*О цей бій у Парі у Парі
Після нього не жити мені*

банкіри Сполучених Штатів, Британії та Франції вживають заходів, щоб оберекти інтереси чужоземних капіталовкладників; ці три дівчини прибули у Францію тринадцять місяців тому і перші почали давати концерти на фронті. Вони улаштували вдень виставу для американських частин на платформі великої морської гармати в трьох кілометрах від позицій, а увечері того ж таки дня почався наступ на Шато-Тьеррі. Після цього їх перевели в прифронтову ділянку Екс-Ле-Бен, де вони вдень працювали в крамничці, а вночі розважали публіку і танцювали

*Де є на юнаків така країна бідна
Beaucoup вина beaucoup розваг
Тут сина не пізнала б мати рідна
Як хочеш глянути*

на статую свободи

*ближче
покинь покинь покинь паризьке бойовище*

ФОТО-ОКО (35)

дві кішки кольору гарячого молока злегка зафарбленого кавою з акваміриновими очима і чорними як сажа голівками завжди сиділи у вікні пральні проти маленької молочної де ми звичайно снідали на Монтань-Сент-Женевьев що приткну-

лася серед старих стиснутих з боків аспідних будинків Латинського Кварталу над крутими вуличками такими захисними в тумані крихітні вулички обмазані різнокольоровою крейдою набиті безкінечно-малими барами ресторанами крамницями фарб і старовинних гравюр ліжками біде видхнулою парфюмерією мікроскопічним шкварчанням смаженого масла.

Берта вибухнула не голосніше від пострілу дитячого пістолета біля готелю де помер Оскар Уайльд ми подалися по сходах на гору подивитися чи не горить будинок але стара жінка, що її смалець горів була люта як відьма

всі великі нові квартали навколо Тріумфальної Арки спустилися але в потріпаному жовтоспиному Парижі Карманьоли передмістя Сен-Антуан Комуни ми співали

Suis dans l'axe

Suis dans l'axe

Suis dans l'axe du gros canon

коли Берта упала в Сену зчинився *secours de pêche* в маленьких яснозелених човнах серед рибалок з бурцями що вибирали сітками оглушених вибухом пискарів

ЕВЕЛІНА ГЕТЧІНС

Евеліна перебралася до Елеонори на набережну Ла-Турнель, у карну квартиру, що її Елеонора якимсь-то побитом дістала.

Це була мансарда сірого, облупленого будинка, побудованого ще за часів Рішельє і пофарбованого за часів Людовіка П'ятнадцятого. Евеліні ніколи не набридало дивитися у вікно крізь тонке мереживо балкона на Сену, де іграшкові пароплави збурювали течію, тягнучи блискучі лаковані баржі з мереживними завісками та геранями на вікнах зелених і червоних палубних кают, та на острів навпроти, де винесли дуги повітряних контрфорсів підкидали апсиду Нотр Дам поміж дерев невеличкого парку у запаморочливу височінь. Вони щовечора пили чай біля вікна за столиком Буля, повернувшись з контори на вулиці Ріволі, де вони цілий день наліплювали в альбоми малюнки зруйнованих французьких ферм, осиротілих дітей, та голодних немовлят: ці альбоми надсилалися в Америку, де вони фігурували під час збору пожертв на користь Червоного Хреста.

Після чаю вона йшла в кухню й стежила за роботою Івонни. За допомогою консервів та цукру, що їх видавали у Червоному Хресті, Івонна завела таку систему обміну на інші продукти, що харчування їм майже нічого не коштувало. Спершу Евеліна хотіла припинити її діяльність, але вона відповіла

цілим потоком доказів: чи не думає мадемуазель, що президент Пуанкаре або міністри кабінету, ces sabaus de profiteurs ces salaus d'embusqués¹ обходяться без булочок? Це система Д² ils s'en fichent des particuliers, des pauvres gens...³ дуже добре, що її леді їдять так само гарно, як оті старі верблюди, генерали; якби її воля, вона б поставила до стінки усіх генералів і міністрів embusqués⁴ і бюрократів. Елеонора сказала, що перенесені страждання трохи вплинули на розум цієї жінки але Джеррі Бернгом зауважив, що зараз увесь світ божевільний.

Джеррі Бернгом був маленький червоновидий чоловічок, і цей визволив її від полковника у перший вечір по її прибутті у Париж. Вони часто потім сміялися над цією історією. Він працював у „Юнайтед-Пресс“ і з'являвся щодва-три дні у її контору за матеріалами про роботу Червоного Хреста. Він знав усі паризькі ресторани й водив Евеліну обідати в „Тур д'Аржан“ і снідати у таверну Нікола Фламелья: після сніданка вони блукали старими вулицями Маре і часто обоє спізнялися на роботу. Коли вони сідали увечері за зручний, спокійний столик у кафе, де їх не могли підслухати (він казав, що всі офіціанти — шпигуни), він пив багато коньяку з содовою водою й виливав перед нею свої почуття — яка гидка йому його робота, як кореспондент просто не спроможний побачити нічого нового, бо у нього на шиї весь час сидять, три, а то й чотири цензори, і йому доводиться відсилати зарані приготовлені кореспонденції, де кожне слово — безсоромна брехня: як людина втрачає самоповагу, працюючи отак рік-у-рік, як кореспондент до війни був не набагато кращий від першого-ліпшого шахрая, а тепер не має такого низького слова, яким би можна було назвати його. Евеліна намагалася підбадьорити його, кажучи, що по закінченні війни, він напише книгу, таку як „Вогонь“, і розповість усю правду про війну. — Але війна ніколи не скінчиться... Занадто вона зисковна, чи розумієте ви мене? В Америці загібають гроші, британці загібають гроші, навіть французи, подивіться на Бордо, Тулузу, Марсель, як там загібають гроші, а прокляті політики — всі вони позаводили собі банківські рахунки в Амстердамі та Барселоні, сучі сини“. Потім він брав її за руку, рюмсаючи, як стара баба, і обіцяв, коли закінчиться війна, повернути собі самоповагу й написати великий роман, що його він зараз виношує в собі.

Пізно восени Евеліна якось увечері притьопала додому крізь сльоту і туман і побачила, що Елеонора п'є чай з якимсь

¹ Ці брудні спекулянти, ці брудні герої тилу.

² Система особистої ініціативи.

³ Вони плюють на штаєських, на бідняків.

⁴ Ті, що окопалися.

французьким солдатом. Вона зраділа йому, бо весь час скаржилася, що вона ніяк не може познайомитися ні з ким з французів, крім своїх співробітників та жінок з Червоного Хреста, а ті наводять на неї страшенну нудьгу; тільки через кілька хвилин вона втямила, що перед нею — Моріс Мілле. Їй стало чудно, що вона колись так обожнювала його, особливо коли була ще підлітком: у нього був такий літній потертий вигляд, і він скидався на стару дівчину у своїй брудній синій уніформі. Під його великими очима з довгими дівочими віями були глибокі сині западини. Елеонорі, як видно, він досі здавався прекрасним, і вона ловила кожне його слово про високе надхнення самопожертви та про містичну гармонію смерті. Він був санітаром у центральному госпіталі в Нансі, зробився дуже релігійним і майже забув англійську мову. Коли вони запитували його про його малювання, він знижував плечима й нічого не відповідав. За вечерею він їв дуже мало і пив саму воду. Він залишився до пізнього вечора, оповідаючи їм про чудесне навернення невірних, про соборування на передових позиціях, про молодого Христа, що явився йому серед поранених на перев'язочному пункті під час газової атаки. *Après la guerre* він піде в монастир. Імовірно, до траппістів. Коли він пішов, Елеонора сказала, що це — найзахватніший вечір у її житті. Евеліна не заперечувала їй.

До кінця своєї відпустки Моріс прийшов ще раз якось увечері, і привів з собою молодого письменника, що працював на набережній Д'Орсей, високого молодого француза з рожевими щоками, схожого на англійського школяра, на ім'я Рауль Лемоньє. Він охочіше говорив по-англійськи, ніж по-французьки. Він прослужив на фронті два роки альпійським стрільцем і був звільнений через свої легені, чи то через свого дядька-міністра, а якого саме — він не хотів казати. Все це йому осточортіло, казав він. Проте, він кохався в тенісі і щовечора ходив гребти у Сен-Клод. Елеонорі спало на думку, що цілу осінь їй не вистачало саме тенісу. Він казав, що йому подобаються англійки та американки, бо вони люблять спорт. А тут кожна жінка гадає, що ви хочете відразу лягти з нею в ліжку. „Кохання — дуже нудна річ“, — казав він. Він стояв з Евеліною біля вікна, розмовляв про коктейль (йому подобались американські напої), дивився на останні тині пурпурового присмерку, що лягали на Нотр Дам та на Сену, тим часом як Елеонора та Моріс сиділи у тьмі в маленькому салоні й розмовляли про св. Франциска Ассизького. Вона запросила його обідати.

Вранці Елеонора сказала, що вона, мабуть, зробиться католичкою. По дорозі в Червоний Хрест вона примусила Евеліну зайти з нею в Нотр Дам прослухати мессу — і вони обидві поставили по свічці за здоров'я Моріса, що від'їздив на фронт, перед якоюсь досить неприємною, як здалося Еве-

ліні, дівчиною недалеко від головного входу. Але все це було імпозантно — і скорботні голоси попів, і вогні, і холодні пахощі ладану. Вона справді сподівалася, що бідного Моріса не вб'ють.

Увечері Евеліна запросила на обід Джеррі Бернгема, місс Фелтон, що саме повернулася з Амьєну, та майора Еплтона, що прибув у Париж у якійсь справі з танками. Обід видався на славу — смажена качка з помаранчами, хоч Джеррі, якого дратували довгі розмови Евеліни з Лемонье, кінець кінцем, напився і багато сквернословив, розповідаючи про відступ біля Капоретто та про поразки союзників. Майор Еплтон сказав, що йому не слід про це говорити, хоч би це й була правда, і дуже почервонів. Елеонора страшенно обурилася й сказала, що його треба заарештувати за такі розмови, а коли всі розійшлися, вона майже посварилася з Евеліною.

— Що подумає про нас цей молодий француз? Ти — славна дівчина, дорога Евеліно, але в тебе страшенно вульгарні друзі. Я не знаю, де ти вишукуєш їх, але ота Фелтонка випила чотирі коктейлі, кварту божжолє і три стакани коньяку — я на вмисне рахувала.

Евеліна розсміялася і вони обидві зареготалися. Але Елеонора сказала, що вони стали жити надто по-богемськи і що це негаразд, а надто під час війни, коли все складається так жакливо в Італії та в Росії, коли бідні хлопці сидять у траншеях, і всяке таке інше.

У ту зиму Париж поступово сповнявся американцями у військовій формі, штабними автомобілями та продуктами зі складів Червоного Хреста; майор Мургауз, що був, як виявилося, старий приятель Елеонори, приїхав з Вашингтону, щоб взяти до своїх рук відділ пропаганди Червоного Хреста. Ще до його приїзду всі вже говорили про нього, бо перед війною він був один з найбільш відомих Нью-Йоркських спеціалістів інформації. Не було нікого, хто б не чув про Дж. Уарда Мургауза. В конторі зчинилася страшенна метушня, коли стало відомо, що він уже висадився у Бресті, і всі хвилювалися, стурбовано чекаючи, куди впаде перший удар.

Вранці, коли він прибув у Париж, Евеліна перш за все помітила, що Елеонора завилася. Потім, якраз перед перервою на обід, усіх співробітників відділу пропаганди запросили в кабінет майора Вуде знайомитися з майором Мургаузом. Він був досить огрядний чоловік з блакитними очима й дуже світлим, аж білим волоссям. Його мундир добре сидів на ньому, а його лакований пояс та краги блищали, як дзеркало. Евеліні він відразу здався щирим і привабливим, щось було в ньому, що нагадувало їй її батька; він дуже сподобався їй. Він здався молодим, хоч у нього вже було сиве волосся, а в його мові чувся легкий південний акцент. Він виголосив невеличку промову про значення роботи Червоного Хреста

для підтримання духу серед публіки та бійців і про те, що їхня пропаганда повинна переслідувати дві цілі: стимулювати пожертви серед публіки в Штатах і інформувати публіку про хід роботи. Зараз усе лихо в тому, що публіка не знає, яку важливу роботу провадять робітники Червоного Хреста, і що вона занадто прихильно ставиться до критики германофілів, що приховуються під маскою пацифізму, і всяких зоїдів та дизертирів, завжди готових усе засуджувати та критикувати; американський народ та розорене війною населення союзних державами повинні обізнатися з блискучими подвигами самопожертви, що їх вчинили робітники Червоного Хреста, не менш блискучими, в своєму роді, як і подвиги наших дорогих солдатиків у траншеях.

— Навіть у цей момент, друзі мої, ми перебуваємо під вогнем, і ми готові на найбільшу самопожертву в ім'я того, щоб цивілізація не щезла з лиця землі.

Майор Вуд відкинувся на спинку свого обертового стільця, стілець скрипнув і всі здригнулися й поглянули вгору, а дехто виглянув у вікно, ніби сподіваючись побачити набій Берти, що мчав просто на них.

— Отже,—енергійно провадив майор Маргуаз,—ви знаєте, які почування ми мусимо прищеплювати публіці... спазму в горлі, напружені нерви, рішучість іти до кінця.

Евеліна мимоволі захопилася його промовою. Вона швидко скося поглянула на Елеонору, що здавалася холодною й була схожа на лілею, як тоді, коли вона слухала Морісове оповідання про молодого Христа, що явився йому під час га-ової атаки.—Ніколи не вгадаєш, про що вона думає,—сказала сама собі Евеліна.

Увечері, коли Дж. Уард, як Елеонора звала майора Мургауза, прийшов до них пити чай, Евеліна відчула, що за нею пильно стежать, і скільки могла стежила за своїми словами: оце і є той „фінансовий радник“; вона внутрішньо посміхнулася. У нього був трохи виснажений вигляд, говорив він мало і помітно хвилювався, коли вони розповідали йому про місячні ночі та повітряні рейди і про те, як президент Пуанкаре особисто об'їздив щоранку руїни і висловлював співчуття потерпілим. Він пробув у них недовго й поїхав штабною машиною на нараду з якимсь високим урядовцем. Евеліні здалося, що він нервувався й почував себе незручно, і охоче залишився б у них. Елеонора вийшла з ним на площадку сходів і не поверталася деякий час. Евеліна пильно поглянула на неї, коли вона повернулася в кімнату, але її обличчя зберегло звичайний вираз тонко вирізьбленого спокою. З язика Евеліни трохи не зірвалося запитання, чи не був майор Мургауз її... її... вона не могла знайти підходящого слова.

Елеонора деякий час мовчала; потім похитала головою й сказала: — „Бідна Гертруда“.

— Хто це?

У голосі Елеонори прозвучала бляшана нотка.

— Дружина Дж. Варда... вона зараз в санаторії, у неї нервовий розлад... від усього цього напруження, люба, від цієї жакливої війни.

Майор Мургауз поїхав в Італію, щоб реорганізувати там відділ пропаганди при Червоному Хресті, а через пару тижнів Елеонора одержала розпорядження з Вашингтону переїхати на роботу в римський відділ. Таким чином Евеліна залишилася на квартирі удвох з Івонною.

Була холодна, нудна зима, працювати з робітниками Червоного Хреста було дуже нудно, але Евеліна не покинула посади і часом навіть розважалася увечері з Раулем, що приходив до неї й водив її у якунебудь таверну, або, в інше нудне, як він завжди казав, місце. Він водив її у Noctambules, де іноді можна було випити після дозволеного часу; або у невеличкий ресторан на Монмартр. Якось січневої місячної ночі, стоячи у порталі Сакре-Кер, вони спостерігали нальот цепенілів. Париж простягався перед ними холодний і мертвий, яруси дахів та куполів здавалися вирізьбленими з снігу, шрапнель морозно блискала вгорі, у світло прожекторів здавалося полапками гігантських комах, що рухалися крізь молочну темряву. Через рівні інтервали спалахувало червоне, різке полум'я запальних бомб. Враз вони помітили дві маленькі срібні сигари вгорі. Здавалося, що вони летіли вище, ніж місяць.

Евеліна відчула, як Раулева рука, що була навколо її стану, прослизнула вгору, і тепер лежала у неї на грудях. „C'est fou, tu sais... c'est fou, tu sais“¹, — однотонно говорив він: здавалося, що він забув англійську мову. Після цього вони заговорили по французьки, і Евеліні здалося, що вона страшенно любить його. Коли у вулицях пролунав сигнал, вони пішли додому через темний мовчазний Париж. На одному розі до них підійшов жандарм і запитав у Лемоньє документи. Він терпляче перечитав їх при слабкому синьому світлі наріжного ліхтаря, тим часом як Евеліна стояла поблизу, затаївши подих, і чула, як билося її серце. Жандарм повернув документи, відсалютував, багатомовно перепросився й пішов геть. Ніхто з них нічого не сказав; Рауль, здавалося, був певний, що спатиме цю ніч з нею на її квартирі. Вони жваво йшли холодними чорними вулицями й ноги їхні різко цокали об тротуар. Вона спиралася на його руку; їхні стегна іноді торкалися, і було щось напружене, електричне, незручне в тому доторку.

Її будинок був один з небагатьох будинків у Парижі, де не було консьєржа. Вона відімкнула двері і вони полізли,

¹ Це божевілля — знаєш.

тримтячи, холодними кам'яними сходами. Вона пошепки попросила його не шуміти, щоб не почула її служниця. „— Це дуже нудно“, — прошепотів він. Його губи тепло доторкнулися до її вуха: — „Сподіваюся, що ти не дуже нудьгуватимеш зі мною“.

Він розчесав собі волосся біля її туалетного столика, поплюхав з виглядом знавця флакони з духами, потім спокійно, без тіні замішання, причепурився перед дзеркалом і сказав:

— Чарівна Евеліно, хочеш бути моєю дружиною? Це можна влаштувати, знаєш. Мій дядько — а він голова сім'ї — дуже любить американців. Звичайно, все це дуже нудно, контракт і все інше.

— О ні, я зовсім цього не хочу, — прошепотіла вона зі свого ліжка, хіхикаючи й тримтячи. Рауль люто, ображено поглянув на неї, дуже формально побажав надобраніч і пішов.

Коли дерева за її вікном почали вибруньковуватися, а на ринках цвіточниці вже продавали нарциси та золотоцвіт, близька весна примусила її особливо гостро відчувати свою самотність у Парижі. Джеррі Бернгом поїхав у Палестину; Рауль Лемоньє більше не ходив до неї; буваючи в місті, майор Еплтон заходив до неї і старанно розважав її, але він був дуже нудний. Еліза Фелтон керувала санітарним автомобілем центрального госпітала Сполучених Штатів на авеню Буа-де-Булонь; вона приходила неділями, коли бувала вільна і отруювала життя Евеліні, скаржачись, що в душі Евеліна не є вільна язичниця, як їй здавалося попервах. Вона казала, що ніхто не любить її, і що вона молить бога, щоб він послав Бергу, призначену для неї, покласти край її мукам. Дійшло до того, що Евеліна зовсім не була дома неділями і часто просиджувала вечори на посаді, читаючи Анатолія Франса.

До того ще й витівки Івонни дуже дратували її; ця жінка намагалася направляти життя Евеліни своїми ущипливими зауваженнями. Вона зраділа, коли Дон Стівенс заявився у відпустку, страшенно худий, одягнений у сіру квакерську форму; Евеліна вирішила, що, кінець-кінцем, можна буде зійтися з ним. Вона сказала Івонні, що це — її кузен, і що їх виховували разом і вселила його в квартиру Елеонори.

Дона страшенно схвилювала перемога більшовиків у Росії, він їй неймовірно багато, випив усе вино в домі і весь час натякав на якісь таємничі підземні сили, що з ними він нібито має зв'язок. Він казав, що всі армії готові повстати, що те, що було біля Капоретто, буде й на всьому фронті, німецькі солдати так само готові до революції, і це буде початок світової революції. Він розповідав їй про заворушення у Вердені, про довгі поїзди солдатів, що їхали в атаку, вигукуючи „геть війну“ і стріляючи по дорозі на жандармів.

— Евеліно, ми — на порозі грандіозних подій... Робітничі маси всього світу більше не обстоюватимуть цього безглуздя... Сто чортів, нам зараз майже варто воювати, якщо після війни нам пощастить побудувати нову соціалістичну цивілізацію.

Він перехилився через стіл і поцілував її під самим носом у Івонни, яка саме подавала гарячі оладки, политі коньяком. Він посварився на Івонну пальцем і майже примусив її засміятися, сказавши: — „Après la guerre finie“¹.

Навесні і влітку справи, як видно, справді захиталися; мабуть Дон сказав правду. Вночі вона чула гігантський прибій гармат, які весь час підтримували заслонний вогонь на згортуваному фронті. У Червоному Хресті було повно божевільних чуток: британська П'ята Армія повернула спину й побігла, канадці повстали й захопили Амьен, шпигуни виводили з ладу всі американські аероплани, австрійці знову пробивалися в Італію. Управі Червоного Хреста тричі наказували пакуватися й бути наготові до виїзду з Парижу. У таких обставинах відділові пропаганди було важко підтримувати належний бадьорий тон у своїх публікаціях, але Париж переконливо виповнювався американськими обличчями, американською військовою поліцією, лакованими поясами, консервами; потім якось у липні майор Мургауз, щойно, повернувшись з Штатів, прийшов до управи з свіжими відомостями про бій під Шато-Тьєрі і об'явив, що через рік війна закінчиться.

Того ж вечора він запросив Евеліну пообідати з ним у Кафе де-ла-Пе і ради цього обіду вона скасувала побачення з Джеррі Бергемом, який саме повернувся з Близького Сходу та Балкан і без кінця розповідав про холеру та бідуння. Дж. Уард замовив розкішний обід, він казав, що Елеонора попросила його трохи розважити Евеліну. Він говорив про грандіозну епоху американської експансії, яка має настати після війни. Америка — добрий самаритянин, що лікує рани роздертої війною Європи. Схоже було на те, що він репетирує промову; закінчивши її, він чудно поглянув на Евеліну, ніби перепрошуючись, і сказав: — „Найсмішніше те, що все це — правда“; Евеліна засміялася й несподівано відчула, що Дж. Уард їй справді дуже подобається.

На ній було нове врання, куплене у Пакена на гроші, що їх надіслав їй батько у день її народження, і вона відпочивала у ній після своєї форми. Вони спершу пообідали, а потім, як почали серйозну розмову, Евеліна хотіла примусити його розповісти їй щонебудь про себе. Після обіду вони пішли до Максима, але там було повно буйних авіаторів, а шум, здавалося, лякав Дж. Уарда, отже Евеліна сказала

¹ Після закінчення війни.

йому, що краще піти до неї й випити по бокалу вина. Коли вони приїхали на набережну Ла-Турнель і вже виходили з нового автомобіля Дж. Уарда, вона побачила Дон Стівенса, що йшов вулицею. Вона сподівалася, що він не побачить її, але він обернувся і підбіг до неї. З ним був молодий хлопець у формі рядового, на ім'я Джонсон. Вони всі зійшли вгору й похмуро посідали у вітальні. Вона та Дж. Уард весь час розмовляли тільки про Елеонору, а ті два з стурбованим виглядом похмуро сиділи на своїх стільцях. Нарешті Дж. Уард звівся, спустився вниз, сів у свій автомобіль і поїхав.

— Сто чортів, чи може бути щонебудь гидкіше, як майор з Червоного Хреста? — вибухнув Дон ледве зачинилися двері за Дж. Уардом.

Евеліна була сердита.

— Щож, це не гірше, ніж удавати з себе квакера.

— Пробачте, що ми вдерлися до вас, — сказав солдатик, білявий, як швед.

— Ми хотіли піти з вами у кафе, або ще кудинебудь задириливо почав був Дон. Солдатик перебив його.

— Сподіваюся, що ви пробачите нам, що ми вдерлися до вас, тобто, що я вдерся до вас... Я попросив Дона повести мене до вас. Він так багато оповідав про вас — і я вже цілий рік не бачив справді гарної американської дівчини.

Він говорив шанобливо, з верескливим міннезотським акцентом, який спершу був не сподобався Евеліні, але коли він перепросився й пішов, він здався їй славним; вона заступилася за нього, коли Дон сказав: — „Це дуже славний хлопець, але в ньому є щось дурне“. Вона не дозволила Донові залишитися в неї на ніч, і він пішов від неї дуже наспулений.

У жовтні повернулася Елеонора; вона привезла силу старовинних італійських панелей, що дісталися їй майже задарма. В управі Червоного Хреста було тепер більше людей, ніж того потребувала робота, і тому вона, Елеонора та Дж. Уард поїхали штабною машиною обслідувати маркитанські крамнички Червоного Хреста у східній Франції. Подорож була чудова, погода стояла на диво гарна, зовсім як в Америці в жовтні місяці; вони снідали і обідали при штабах полків, корпусів та дивізій, всі молоді офіцери були дуже милі з ними, Дж. Уард був у дуже гарному настрої і весь час смішив їх; вони бачили роботу польової артилерії, спостерігали повітряну дуель, бачили „ковбаси“ і чули вибух одного *arrivé*.

Саме під час цієї подорожі Евеліна вперше стала помічати якусь холодність у ставленні до неї Елеонори, і це дуже вразило її; вони були такими гарними подругами перший тиждень після повороту Елеонори з Риму.

У Парижі раптом стало дуже весело, з'явилося багато знайомих: брат Евеліни Джордж, що був перекладачем при Головній Інтендантській Управі, містер Роббінс — приятель Дж. Уарда, завжди п'яний і з дуже смішною манерою говорити, Джері Бернгом, сила журналістів і майор Еплтон, що був уже полковником. Вони влаштовували інтимні обіди та вечори, і головні труднощі для них полягали в підборі гостей та розміщенні їх по рангах. На щастя всі їхні знайомі були офіцери або кореспонденти, які прирівнювались до офіцерів. Тільки один раз до них заявився Дон Стівенс, коли вони саме чекали на обід полковника Еплтона та бригадного генерала Бінга, і Евеліна створила дуже ніякове становище, запросивши його лишитися; генерал сказав, що на його думку, квакери — найгірший сорт дезертирів, а Дон спалахнув і відповів, що пацифіст може бути кращим патріотом, ніж штабний офіцер, який має тепле місце, і що, кінець кінцем, патріотизм — злочин проти людськості. Було б дуже неприємно, якби не полковник Еплтон, який випив дуже багато коктейлів, і провалився в маленький позолочений стілець, де він сидів, що дуже розсмішило генерала і дало йому нагоду висміяти полковника у поганому каламбурі про *avoir du poise*, який одвернув увагу гостей від суперечки. Елеонора була дуже сердита після випадку з Доном, і коли гості розійшлися, вона серйозно посварилася з Евеліною. Вранці Елеонора не розмовляла з нею; Евеліна пішла шукати іншу квартиру.

КІНОХРОНІКА XXVIII

*Гей да високо орли літають
У Мобілі у Мобілі*

американці перепливали ріку, здерлися на стрімкі береги каналу і блискучим штурмом взяли Дюн. Гідний уваги факт, що *Compagnie General Transatlantique*, більш відома під назвою Французької Лінії, за весь час війни не втратила жодного судна з свого регулярного пасажирського складу

ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР В'ЄТЬСЯ НАД БАЛТІЙСЬКИМ МОРЕМ

„я проїхав через Єгипет, щоб приєднатися до Еленбі, — сказав він, — за дві години я покритв аеропланом відстань, на яку діти Ізраїля витратили сорок років. Хай цей факт примусить людей задуматися над прогресом сучасної науки“

*І щасливі боягузи не тікають
У Мобілі у Мобілі*

ПЕРШІНГ УВЕСЬ ЧАС ВІДТИСКУЄ ВОРОГА

СПІВАЄ ДЛЯ ПОРАНЕНИХ СОЛДАТІВ; НЕ РОЗСТРІЛЯЛИ ЗА
ШПИГУНСТВО

*Je donnerais Versailles
Paris et Saint Denis
Le tours de Notre Dame
Le clochers de mon pays*

ДОПОМАГАЙТЕ ДЕПАРТАМЕНТОВІ ПОСТАЧАННЯ, ВИКРИВАЙТЕ СПЕКУЛЯНТІВ

цілковита згода, досягнута в більшості пунктів учасниками конференції, задовольнила й навіть трохи здивувала їх

*Auprès de ma blonde
Qu'il fait bon fait bon fait bon
Auprès de ma blonde
Qu'il fait bon dormir*

CHEZ LES SOCIALISTES LES AVEUGLES SON ROI

німецький уряд просить Президента Сполучених Штатів Америки вжити заходів для відновлення миру, повідомити всіх учасників війни про цю просьбу і запросити їх делегувати повноважних представників, щоб розпочати переговори. Німецький уряд приймає за основу для мирних переговорів програму, викладену Президентом Сполучених Штатів у своєму посланні до Конгресу від 8-го січня 1918-го року, в його пізніших заявах, зокрема в його промові від 27-го вересня 1918-го року. Щоб уникнути дальшого кровопролиття, Німецький Уряд просить Президента Сполучених Штатів здійснити негайне укладення негайного замирення на землі, на воді та в повітрі.

ДЖО ВІЛЬЯМС

Деякий час Джо тинявся по Нью-Йорку та Брукліну, позичаючи гроші у міссіс Ольсен і щоденно напиваючись. Одного дня вона взялася таки до нього й викинула його геть. Було з біса холодно і йому довелося пару ночей перебути в місії. Він боявся, що його заарештують і заберуть до війська; йому все вже осточортіло, і, кінець кінцем, він поплив простим матросом на „Аппалачі“, великому новому вантажному пароплаві, що йшов у Бордо та Геную.

З ним поводитися, як з в'язнем і примушували його мити палубу та обшкрібати фарбу, але це ніби навіть пасувало до його настрою.

У кубрику були здебільшого селяки, що ніколи не бачили моря, та кілька старих волоцюг непридатних ні до чого. За чотири дні вони потрапили в лютий шторм і прийняли на себе невелику припливну хвилю, що скинула на палубу два човни на штірборті; весь караван розігнало, палуба не була

законопачена як слід і вода весь час текла в кубрик. Виявилося, що Джо — єдиний матрос у команді, на якого помічник міг звірити колесо, отже вони звільнили його від обшкрібання фарби, і за чотири години вахти у нього було досить часу, щоб подумати про те, як погано жити на світі. В Бордо йому захотілося побачити Марселіну, але нікому з команди не довелося зійти на берег.

Боцман зійшов на берег, напився з кількома американськими солдатами й повернувся з пляшкою коньяку для Джо, що подобався йому, та силою всяких спліток про те, як німці б'ють французів та англійців, а надто італійців, і що, якби не ми, Кайзер давно вже в'їхав би на коні у веселий Париж, і що все тримається на волосинці. Було з-біса холодно. Джо та боцман пішли в кухню й випили коньяку з коком, що бував у бувальцях і свого часу брав участь у клондайкській золотій гарячці. Вони сами лишилися на судні, бо офіцери були на березі, де вони розглядали мадемуазелів, а всі інші спали. Боцман сказав, що це кінець цивілізації, але кок сказав, що він на це... і Джо сказав, що він на це... і боцман сказав, що вони обидва чортові більшовики й розстався з ними дуже холодно.

То була чудна подорож — навколо Іспанії, крізь протоку й попід французьким берегом до Генуї. Всю дорогу тяглася суцільна валка замаскованих вантажних пароплавів — грецьких, англійських, норвезьких, американських, що трималися ближче до берега, зі складеними на палубі рятувальними колами й спущеними та шлюпбалках човнами. Повз цих пропливала друга валка, що поверталася в порожні — транспорти та вугільні пароплави з Італії та Салоніків, білі госпітальні пароплави, всякі старі корита з усіх семи морів, іржаві вантажні пароплави з гвинтами піднятими так високо над водою, що шум від них чувся години зо дві після того, як корпуси пароплавів зникали з овиду. В Середземному морі вони побачили далеко від берега французькі та англійські військові судна й простенькі на вигляд винищувачі з довгими смугами диму: їх окликали з них і припливали оглядати судові документи. На березі нічого не нагадувало про війну. Коли вони пройшли Гібралтар, встановилася соняшна погода. Іспанський берег був зелений, з голими, рожевими та жовтими горами в даліні, і весь укритий білими хатками, схожими на куски цукру: де-не-де вони скупчувалися в міста. Перетинаючи Ліонську затоку під мрякою, в гнаному вітром тумані, при бридкому зибові, вони мало не наскочили на велику фелюку, навантажену барилами вина. Потім вони гойдалися попід французькою Рів'єрою в скиглявому північному вітрі, бачучи перед собою міста з червоними дахами, світлі та блискучі, і суворі, скелясті горби за ними, і снігові верхівлі, що чітко повставали понад усім. За Монте Карло перед ними відкрився

величезний амфітеатр—будинки були рожеві, сині та жовті, і всюди по долинах стриміли високі тополі та гостроверхі шпилі церков.

Цілу ніч вони виглядали великий маяк, що позначав на мені Геную, коли раптом побачили попереду червоний блиск. Поширилася чутка, що німці захопили місто і підпалили його. Другий помічник сказав капітанові просто на мостику, що їх усіх заберуть у полон, якщо вони попливуть далі, і що краще повернутися назад і зупинитися в Марселі, але капітан сказав йому, що це, враг його бери, не його діло і що хай він тримає язик за зубами, поки його не запитали. Блиск яскравішав, поки вони підпливали ближче. Виявилося, що то горів нафтовіз за молотом. То був великий, новий нафтовіз компанії „Стадерд Ойл“ з трохи осілою носовою частиною, вогонь лився з нього й розпливався по воді. Добре видно було мол, маяки й місто, що громадилося за ними по горбах, з червоним відблиском у всіх вікнах і скупчені в гавані пароплави, освітлені червоним сяйвом.

Коли вони кинули якір, боцман взяв Джо та двох хлопців у човен і поїхав з ними подивитися, чи не знайдуть вони чого на нафтовозі. Корма була високо піднята над водою. Скільки вони бачили, на судні не було нікого. Кілька італійців у моторному човні підпливали до них і щось заджеркотили, але вони вдалили, що не розуміють їх. Пожежний пароплав стояв поблизу, але, як видно, він нічого не міг поробити. — „Якого чорта вони не затоплять його“,—весь час казав боцман.

Джо помітив вірвов'яну драбину, що звисала у воду й підігнав до неї човен. Не встигли інші гукнути йому, щоб він повернувся, як він зіліз уже на половину драбини. Скочивши з поруття на палубу, він подумав, якого чорта йому тут треба. — „Сто чортів, може він таки вибухне“,—сказав він собі вголос. На палубі було видно, як удень. Передня частина судна і море навколо неї горіли, як лампа. Він подумав, що судно наскочило на міну, або його висаджено торпедою. Як видно, команда покинула судно похапцем, бо за шлюпбалками, де раніше були рятувальні човни, на палубі валялося кілька матроських мішків і різний одяг. Джо відібрав собі гарний новий светр, а потім опустився в каюти. На одному столі він знайшов ящик гаванських сигар. Він взяв одну сигару й запалив її. Це піднесло його настрої—стояти тут і запалювати сигару на чортовому нафтовозі, що може кожної хвилини висадити його до всіх чортів. До того ж, сигара була добра. В пакунку з папіросного паперу на столі було сім пар шовкових панчіх. — От би привезти додому для Дел, — була його перша думка. Але потім він згадав, що з Дел у нього покінчено. Проте, він запхнув шовкові панчохи в кишеню й повернувся на палубу.

Боцман кричав йому з човна, щоб він заради Христа повернувся, бо вони покинуть його. Він підібрав гаманець на сходах до кают-компанії. — „Це не газолін, це сира нафта, вона може горіти тиждень,“ — крикнув він хлопцям у човні, поволи сходячи по драбині й полихкуючи сигарою, дивлячись через гавань, забиту щоглами, трубами та кранами, на великі мармурові будинки, старі башти, портаки та горби за ними, освітлені червоним полум'ям. — „Де в біса поділася команда?“

— Мабуть досі вже перепилася на березі, куди б і я охоче поїхав, — сказав боцман. Джо розподілив сигари між усіма, але панчохи залишив собі. В гаманці не було нічого. — „Чорт зна що“, — пробурчав боцман. — „Невже у них не було ніяких хімікалій?“ — „Ці італійці не знали б, що з ними робити, хоч би й мали їх“, — сказав один з матросів.

Вони повеслували назад до „Аппалачця“ й доповіли капітанові, що нафтовіз — покинутий і що це справа портової адміністрації — збутися йому.

Цілий наступний день нафтовіз горів за молом. Смерком ще один з його баків вибухнув, як римська свічка, й вогонь став усе більше й більше поширюватися на воді. „Аппалачець“ підняв якір і підійшов до пристані.

Того вечора Джо та боцман пішли подивитися на місто. Вулиці були вузькі, на них були сходи, що провадили вгору, до широких проспектів з кафе та столиками на тротуарах під колонадами: тротуари були з шліфованого мармуру, покладеного візерунками. Було досить холодно, отже вони зайшли в бар і почали пити якісь рожеві гарячі напої, розведені ромом.

Там вони наскочили на одного італійця, Чарлі на ім'я, що пробув двадцять років у Брукліні, і він повів їх у шинок, де вони з'їли силу макарон та смаженої телятини й пили біле вино. Чарлі казав, що в італійській армії з ними поводяться, як з собаками, а платять всього п'ять центів на день, та й то не завжди, і Чарлі був цілком за біль президента Вільсона та чотирнадцять пунктів, кажучи, що скоро вони замиряться без перемоги і зроблять велику революцію в Італії, і оголосять велику війну Франції, і що зараз англієць зовсім не вважає на італійця. Чарлі привіз двох дівчат, сказавши, що це його кузини — Недда та Дора, і одна з них сіла на коліна до Джо і з'їла силу макарон, і вони всі пили вино. Щоб заплатити за вечерю, довелося віддати всі гроші, що були у Джо.

Коли він ішов з Неддою спати надвірними сходами, він бачив відблиск від нафтовоза, що горів за гаванню, на білих стінах та черепичних дахах будинків.

Недда не хотіла роздягатися і вимагала, щоб Джо показав гроші. У Джо не було грошей і він видобув шовкові панчохи. Вона стурбувалася і похитала головою, але вона була з-біса

гарна, і в неї були великі, чорні очі, і Джо страшенно хотілося, отже він гукнув Чарлі; Чарлі піднявся по сходах і забалакав до дівчини по італійськи й сказав, що звичайно, вона візьме шовкові панчохи, бо хіба ж Америка не найзвичайніша країна на світі й тутті алеаті всі союзники — й президент Вільсон дуже добрий до Італії. Але дівчина не здавалася, поки вони не знайшли стару жінку, що була на кухні: та зійшла, важко дихаючи, нагору, помацала панчохи, й мабуть сказала, що вони справді шовкові, й коштують грошей, бо дівчина обвила рукою шию Джо, а Чарлі сказав: „Ну, хлопче, вона спатиме з тобою всю ніч, вона вміє як слід любитися“.

Але десь опівночі, коли дівчина заснула, Джо набридло лежати з нею. До нього доходив сморід убиралень з подвір'я, а півень весь час галасував, як чорт, під самим вухом у Джо. Він устав, одягся й навшпиньки вийшов з кімнати. Шовкові панчохи висіли на стільці. Він взяв їх і запхнув знову собі в кишеню. Черевики його чортячо рипіли. Двері на вулицю були замкнені й засунуті, і він довго возився з ними, поки одчинив їх. Ледве він вийшов на вулицю, як десь загавкав собака, і він побіг. Він заблудився у лабіринті вузьких кам'яних вуличок, але розміркував, що, спускаючися ввесь час з гори, він колись вийде таки до гавані. Потім він побачив на деяких стінах відблиск від нафтовоза, що горів, і став керуватися ним.

Десь на крутих сходах він наскочив на американців у хакі й запитав їх про дорогу, і вони дали йому випити коньяку з пляшки, кажучи, що вони їдуть на італійський фронт, що був великий відступ, і що справи паршиві, і що вони не знають, де той паршивий фронт, і що вони чекатимуть тут, поки той паршивий фронт не дійде просто до них. Він розповів їм про шовкові панчохи, і їм здалося це страшенно смішним, і вони показали йому дорогу до пристані, де стояв „Аппалечець“ і довго тисли йому руку, віддаючи надобраніч, і сказали, що італійці—свині, а він сказав, що вони — принци, вони сказали, що він—принц, і потім вони докінчили коньяк і він пішов на судно й заліз на свою койку.

Коли „Аппалечець“ повертався додому, нафтовіз все ще горів за гаванню. Джо виїхав у поворотну подорож з трипером, і не міг пити кілька місяців, отже він ніби остаточно повернувшись до Брукліну. Він вступив до Берегової Школи Судоплавного бюро у Платтівському Інституті, склав іспит на другого помічника й цілий рік їздив сюди і туди між Нью-Йорком та Сен Назером на „Овенді“ — новому дерев'яному судні, збудованому в Сіетлі, що завдало їм немало клопоту.

Він часто листувався з Джені. Вона була за океаном, працювала в Червоному Хресті і стала великою патріоткою. Джо починав думати, що вона, можливо, має рацію. Кінець кінцем,

якщо вірити газетам, бошів б'ють, а це для молодого хлопця відкриває великі можливості, якщо тільки його якимсь побитом не візьмуть за німецького прибічника, або за більшовика, або ще за якусь бісову штучку. Зрештою, як писала Джени, цивілізацію треба врятувати, і на нас лежить обов'язок зробити це. Джо завів собі ощадну книжку й придбав облігації „Свободи“.

У ніч замирення Джо був у Сен-Назері. Місто шаліло. Всі були на березі, всі солдати-американці поприходили з таборів, всі солдати-жаби повиходили з бараків, кожний плескав іншого по спині, витягаючи пробки, частуючи один одного, відкриваючи пляшки шампанського, цілуючи кожну гарненьку дівчину, приймаючи цілунки від старих жінок і цілунки в обидві щоки від усатих французьких ветеранів. Помічники, капітан, командир та кілька флотських офіцерів, що їх вони досі ніколи не бачили, улаштували великий обід у кафе, але далі супу справа не посунулася, бо всі танцювали в кухні й так напоїли кухаря, що той упав без духу і всі вони сиділи там, співаючи та п'ючи великими стаканами шампанське і вітаючи вигуками союзні прапори, що їх дівчата носили по місту.

Джо помандрував шукати Жанету, дівчину, що причаровувала його кожного разу, коли він бував у Сен-Назері. Він хотів знайти її, поки ще міг триматися на ногах. Вона пообіцяла спати з ним цю ніч ще до того, як стало відомо про замирення. Вона казала, що не спить ні з ким, поки „Ованда“ стоїть у порту, і він добре ставився до неї й привозив їй з Америки багато подарунків, а надто цукру та кави. У Джо був гарний настрій, кишені його були набиті грішми, і, сто чортів, американські гроші дещо коштували в ці дні, а кілька фунтів цукру, що їх він приніс у кишенях свого дощового плаща, були для мамзельок вартіші за гроші.

Він пішов у завулок, де було кабаре — суцільний червоний плющ та дзеркала — і де музика грала „Зоряний прапор“, і всі загукали „Вів л'Америк“ і почали підносити йому просто до обличчя келихи, як тільки він увійшов, а потім він танцював з товстою дівчиною і музика грала якийсь чортячий фокстрот, чи що. Він покинув свою дівчину, бо побачив Жанетту. Вона прибралася американським прапором поверх сукні і танцювала з великим шестифутовим чорним сенегальцем. Джо ошалів. Він відштовхнув її від негра, що оказався французьким офіцером і був увесь у золотих галунах, і вона сказала:— „В чому річ, любий?“ Джо розмахнувся і вдарив проклятого негра скільки сили просто в груди, але негр і не ворухнувся. На чорному обличчі його з'явився розгублений усміхнений вираз, так ніби він збирався запитати про щось. Кельнер та кілька французьких солдатів підійшли й хотіли відтрутити Джо. Усі кричали та джеркотіли. Жанета намагалася стати

між Джо та кельнером, але дістала удар у челюсть, що поклав її долі. Джо звалив кількох французьких солдатів і задукував до дверей, коли побачив у дзеркалі, як здоровенний хлопець у блузі спускає йому на голову пляшку, тримаючи її обіруч. Він хотів обернутися, але не встиг. Пляшка розтрощила йому череп і йому настав край.

КІНОХРОНІКА ХХІХ

з одержанням новини, міська телефонна сітка була негайно вся занята

*У fallait pas
У fallait pas
У fallait pas-a-a-a-yaller*

ВАЖКІ ГАРМАТИ НА ВУЛИЦЯХ ГАМБУРГА

у митниці натовп співав „Зоряний прапор“ під керуванням Байрона Р. Ньютона, портового збирача

МОРГАН НА ПІДВІКОННІ ХВИЦАВСЯ ОБСИПАЮЧИ НАТОВП ТЕЛЕГРАФНОЮ СТЬОЖКОЮ

коли надійшла новина, першою озвалася сирена пожежного човна „Нью-Йорк“, що стояв у Беттері, і негайно, в одну секунду, в порту знялося пекельне виття

О скажіть чи помітили ви на зорі

ЖІНКИ НАПАЛИ НА КРОНПРИНЦА ЗА ТЕ, ЩО ВІН ПОЦІЛУВАВ МОДИСТКУ

*Allons enfants ge la patrie
Le jour de gloire est arrivé
Тут не місце лоскотати Мері
тут не місце для нас*

„ми воювали з дияволом—і це виправдує всі наші страждання“,—сказав Вільям Говард Тафт на святі перемоги, що відбулася вчора

*Кекекеті люба Кеті
Ти єдина моя люлюлюбов
І коли світить місяць*

Юн.-Пресс, Н.-Й.

Париж терміново Брест Адмірал Вільсон що заявив о 16.00 (4 г. д.) Брестській газеті перемир'я підписано згодом повідом незапевне поки Брест буйно святкував

У КВІНСІ БАНДИТИ ЗАТРИМАЛИ ДВА ТРАМВАЇ

*За коровником
Я чекатиму біля кукукухенних дверей*

тільки солдати та матроси пожвавлювали святкування. Вони щиро хотіли повеселитися і багато пили, хоч були у військовій формі. Деякі з бійців, що повернулися на батьківщину, трохи не зчинили бешкету, набравши повні жмені каміння й намагаючись розбити електричний плакат на розі Бродвея та Сорок другої вулиці, де було написано:

ПРИВІТ НАШИМ ГЕРОЯМ ЩО ПОВЕРНУЛИСЯ

*О скажіть чи помітили ви на зорі
Те що ми на смерканні вітали так гордо
Коли вибухи бомб і ракет кожну мить
Нам казали що прапор наш твердо стоїть*

ФОТО-ОКО (36)

щовечора після останнього перекику виливаючи цебра за борт на підвітреному боці ми спинялися на мить вдихнути листопадового вітру бризки сипалися нам на вухі коли ми дивилися на шумовання що летіло з високосяжних хвиль що топлять кораблі пожирають людей (у цьому глибокому пурпурі пливучі міні тихо здійснюються й подають підводні човни пливуть під ними на рівному кілі) поглянути на затуманене хмаркою небо зняти руки з масних дужок відер повних баланди що її ніхто не хотів їсти (дев'ять разів їли дев'ять разів викидали недоїдену їжу дев'ять разів лаялися з кухарем-лондонцем що намагався виїхати на варених абрикосах перекилки струнко цок цок вільно освітлюють кожний куточок бляшаної миски дев'ять разів шикувалися в хитливому душному коридорі хворі на морську хворобу налякані морем солдатики з мішками для їжі в руках).

гей солдате скажи підписали перемир'я скажи скінчилася війна нас везуть додому балачки в клозеті дурниці верзеш я скажу одно ми несли порожні цебра вниз трьома прольотами сходів у хитливий вадкий трюм повертаючися з повними коли судно хиталося трохи баланди витікало через край.

МІСТЕР ВІЛЬСОН

У рік обрання Бекенена президентом Томас Вудро Вільсон народився у пасторському домі у Стаунтоні в Вірджинській долині

його мати була дочка пресвітеріанського пастора; він походив з старого шотландсько-ірландського роду; батько його

теж був пресвітеріанським пастором і викладав реторику у духовних семінаріях; Вільсони жили у світі слів, злютованих двома віками кальвіністських богословів у непохитний небосхил;

Бог був Слово
і Слово було Бог.

Д-р Вільсон був чоловік статечний, він любив свій дім, своїх дітей, добрі книги, свою дружину, правильну синтаксус і промовляв до бога щодня на сімейних молитвах, він виховав своїх синів поміж біблією та словником.

Роки громадянської Війни,
роки труб та барабанів, залпів та прокламацій,
Вільсони жили в Огесті, штат Джорджія; Томмі був лінивим хлопчиком, не знав азбуки до дев'яти років, але, коли він навчився читати, його улюбленим читанням була книга Гарсона Уімза

„Життя Вашингтона“.

У 1870-му році д-ра Вільсона запросили до Колумбійської духовної семінарії, у Південній Кароліні; Томмі вчився у коледжі Девідсона,

де в нього розвинувся гарний тенор;

потім він переїхав у Принстон і зробився публічним оратором і редактором „Принстонця“. Його перша стаття у „Літерері Мегезін“ Нессо була похвальним словом Бісмаркові.

Після цього він вивчав право у Вірджинському Університеті; молодий Вільсон хотів зробитися великою людиною, як Гладстон або англійські парламентарії вісімнадцятого століття; він хотів зачарувати переповнені аудиторії справою істини; але юридична практика дратувала його; він більше почував себе дома у книжному повітрі бібліотек, у лекційних залах, у друкарні коледжу; він відчув полегшення, коли покинув юридичну практику в Атланті і одержав звання ад'юнкт-професора в коледжі Джонса Гопкінса; там він написав „Конгресональний режим“.

Двадцяти дев'яти років він одружився з дівчиною, що мала нахил до малювання (залицяючись до неї, він вчив її вимовляти широке „а“) і дістав посаду викладача історії та політичної економії для дівчат у Брайна Мора. Одержавши ступінь доктора філософії у коледжі Джонса Гопкінса, він став професором в Уеслійському інституті, писав статті, розпочав „Історію Сполучених Штатів“,

виступав прилюдно на оборону Істини, Реформ, Відповідального уряду, Демократії, піднявся на усі сходи блискучої університетської кар'єри; у 1901-му році попечителі Принстону запропонували йому пост ректора;

він поринув у реформування університету, нажив собі палких друзів і ворогів, посіяв незгоду на університетському полі, і американський народ став знаходити на перших сторінках газет ім'я Вудро Вільсона.

У 1909-му році він виголосив промови про Лінкольна та Роберта Е. Лі
а в 1910-му

у демократичних верховодів Нью-Джерсі, притиснутих до стінки розоблачителями та реформістами, з'явилася блискуча ідея запропонувати кандидатуру на губернатора бездоганному ректорові коледжу, що притягав таку велику аудиторію привселюдною обороною Справедливості.

Звертаючись з промовою до Трентонського зібрання, що виставило його кандидатом на пост губернатора, містер Вільсон висловив свою віру в середню людину (містечкові верховоди та їхні прихвосні зглянулися й почухали потилиці); він провадив далі зміцнілим голосом;

це та людина, що її зданням я сам хочу керуватися, щоб потім, коли завдання помножаться і настануть дні загального замішання та страху, ми змогли підняти свої очі із цих темних долин, де скелі особливих привілеїв затінують і вкривають тьмою нашу тропу, туди, де сонце сяє крізь прохід у розбитих скелях, сонце господне,

сонце, призначене переродити людей,
сонце, призначене звільнити їх від прирости та відчаю й піднести нас до горніх висот, до обітованої землі кожного, хто жадає свободи та прогресу.

Містечкові верховоди та їхні прихвосні зглянулися й почухали потилиці; потім гукнули ура; Вільсон обдурив простаків, налігав верховодів і був обраний величезною більшістю голосів;

отже він залишив Принстон тільки на половину зреформованим став губернатором Нью-Джерсі,

і замирився з Брайаном

за обідом у День Джексона: коли Брайан зауважив: — „звичайно, я знав, що ви не погодитеся з моїми поглядами на грошову систему“, — містер Вільсон відказав: — „я тільки можу сказати, містер Брайан, що ви справді велика людина“.

Він познайомився з полковником Гаузом,

цим політичним Мерліном аматором, що плів свою павутину у готелі Готем,

і в липні на партійному з'їзді у Балтіморі, Гірет і Гауз, що ховалися за лаштунками, та Брайан гагакав у коридорах, походючи з хусткою поверх зім'ятого комірця, улаштували для спітнілих делегатів ляльковий театр, в наслідок якого Вудро Вільсона виставили кандидатом на президента.

Перехід прогресистів у Чікаго від Тафта на бік Т. Рузвельта забезпечив успіх на виборах;

отже він залишив Штат Нью-Джерсі наполовину зреформованим

(безжалісна гласність була девізом Шедоу-Лаунської компанії)

і вступив у Білий Дім,

наш двадцять восьмий президент.

Коли Вудро Вільсон їхав Пенсільванія-Авеню вкупі з Тафтом, цією бочкою, що, будши президентом, добросердно розбивав усі намагання Т. Рузвельта поставити промисловість під урядовий контроль,

Дж. Лірпонт Морган розкладавав пасьянс у своєму кабінеті на Уолл-Стріт, викурюючи по двадцять чорних сигар на день, кленучи витівки демократії.

Вільсон картав прибутки й таврував привілеї, відмовився визнати Хуерту й послав міліцію на Ріо-Гранде,

провадячи політику сторожкого вичікування. Він видав „Нову Свободу“, особисто виголошував свої послання до Конгресу, неначе ректор коледжу, що звертається до факультету та студентів. У Мобілі він сказав:

Я хочу використати цю нагоду і заявити, що Сполучені Штати не домагатимуться силою жодного додаткового фута території:

і висадив моряків у Вера-Круці.

Ми свідки піднесення народного духу, пробудження тверезої громадської думки, відродження народної влади, що становить початок епохи глибокої реконструкції...

але світ почав крутитися навколо Сараєва.

Спочатку це був нейтралітет у думках і на ділі, потім надто горді, щоб воювати, коли потоплення Лузитанії, загроза Моргановим позикам та оповідання Брітанських та Французьких пропагандистів примусили усі фінансові центри Сходу загаласувати про потребу війни, та й притяжливність барабанного бою та гармат була надто сильна: найкращі люди запозичали свої моди з Парижу, а своє широке „а“ з Лондону, в тому числі і Т. Рузвельт, і Дім Морган.

Через п'ять місяців після свого переобрання під гаслом— він утримував нас від війни, Вільсон провів у Кон-

гресі постанову про озброєння флоту і об'явив, що Сполучені Штати перебувають у стані війни з Центральними державами:

Сила без затримки і без обмеження, сила до кінця.

Вільсон став державою (війна є здоров'я держави), Вашингтон — його Версалем, він укомплектував соціалізований уряд людьми по доларові на рік, представникам від великих корпорацій, і улаштував пишний парад

людей, вогнеприпасів, мулів, ваговозів, що виряджалися до Франції. П'ять мільйонів людей стояли струнко біля своїх критих толем бараків кожного вечора, поки грали „Зоряний Прапор“.

Війна принесла восьмигодинний день, жіночу рівноправність, сухий закон, примусовий арбітраж, високу платню, великий процент зиску, вартість плюс контракти, і втіху бути Злотозоряною Матір'ю.

Якби ви не погодилися з потребою забезпечити світ для вартості плюс демократії, вас би ув'язнили разом з Дебсом.

Вистава скінчилася, мабуть, занадто швидко, князь Макс Баденський уже благав про чотирнадцять пунктів, Фош займав фортеці перед мостами на Рейні, а Кайзер, ледве зводячи подих, біг за поїздом по платформі Потсдамського вокзалу в циліндрі і, як дехто каже, з фальшивою бородою.

З допомогою Всемогутнього Бога, Права, Правди, Справедливості, Свободи, Демократії, Самовизначення націй, Без аннексії і контрибуцій,

цукру Куби, Кавказького марганцю, північнозахідньої пшениці, південної бавовни, Британської блокади, генерала Першінга, Паризьких таксомоторів та семидесятип'ятиміліметрових гармат

ми виграла війну.

4 грудня 1918 року Вудро Вільсон, перший президент, що покинув територію Сполучених Штатів під час свого президенства, виїхав у Францію пароплавом „Джордж Вашингтон“,

наймогутніша людина в світі.

У Європі знали, як пахне газ, знали вадкосолодкий сморід неглибоко закопаних трупів і сірий колір шкіри оголоділих дітей: там читали в газетах, що містер Вільсон — за мир, за свободу, за консерви, масло та цукор;

він висів у Бресті зі своїм штатом експертів та публіцистів після важкої подорожі на „Джорджі Вашингтоні“.

La France héroïque зустрічала його промовами, шкільними хорами, майорами в червоних поясах. (Чи бачив містер Вільсон

у Бресті, як жандарми били демонстрацію докерів, що прийшли зустрічати його з червоними прапорами?)

На вокзалі у Парижі він ступив з поїзда на широкий червоний килим і пішов поміж двома рядами пальм у горщиках, циліндрів, почесних легіонів, прикрашених орденами мундирів, сурдутів, розеток, бутоньерок, до роде-ройса. (Чи бачив містер Вільсон жінок у чорному, калік у маленьких візках, бліді, схвильовані обличчя на вулицях, чи чув він жахливу тоскність вигуків, коли його та його нову дружину мчали до готелю Мюрат, де в кімнатах, повних грезету, комодів з інкрустаціями, позолочених годинників та купідонів, були приготовлені президентські апартаменти?)

Поки експерти організовували процедуру мирної конференції, засталили столи зеленою байкою, упорядковували протоколи,

Вільсони поїхали розглянутися: на другий день Різдва їх прийняли в Бекінгемському палаці, на Новий Рік вони відвідали папу та мікроскопічного італійського короля у Квіріналі. (Чи знав містер Вільсон, що в закопчених війною селянських халупах понад Брентою та Піа палили свічки перед його портретом, вирізаним з ілюстрованих журналів?) (Чи знав містер Вільсон, що народи Європи чули виклик гнітові його Чотирнадцяти Пунктах, так само, як віки тому вони чули виклик гнітові в дев'яносто п'яти артикулах, що їх прибив Мартін Лютер до церковних дверей у Віттенберзі?)

18 січня 1919 року у гущі мундирів, трикутних шляп, галунів, орденів, еполет, рангових та лицарських відзнак. Високі Договірні Сторони, союзні і об'єднані держави зійшлися в Залі Годинників на набережній д'Орсей, щоб продиктувати мир;

але пишне зібрання мирної конференції було надто прилюдне місце для переговорів про мир,

отже Високі Договірні Сторони утворили Раду Десятьох, пішли у Гобеленовий зал і, оточені Рубенсовою Історією Марії Медічі, почали укладати мир.

Але Рада Десятьох була надто прилюдне місце, для переговорів про мир,

отже вони утворили Раду Чотирьох.

Орlando поїхав, розгнівавшись, додому і тоді залишилися трое:

Клемансо,

Ллойд Джордж,

Вудро Вільсон.

Три старих чоловіки, що тасували колоду, видаючи карти:

Рейнську область, Данціг, Польський коридор, Рур, самовизначення національних меншостей, Саар, Лігу Націй, мандати, Месопотамію, Свободу морів, Трансїорданію, Шандунь, Фіуму і острів Яп,

кулеметний вогонь і підпали,
голод, воші, холеру, тиф;
нафта була козирем.

Вудро Вільсон вірив у бога своїх батьків, так він сказав парафіянам у маленькій конгрегаціоналістській церкві на Лаутер-Стріт у шотландському містечку Карлайлі, де провідував колись його дід: день був такий холодний, що коресподентам довелося сидіти на старовинних церковних лавах, не знімаючи пальт.

7 квітня він наказав тримати „Джордж Вашингтон“ у Бресті під парою і бути напоготові, щоб забрати американську делегацію додому, але він не поїхав.

19 квітня шахрай Клемансо та шахрай Ллойд Джордж втягли його в свою маленьку приемну гру для трьох, що її вони називали Радою Чотирьох.

28 червня Версальський договір був готовий і Вільсонові довелося їхати додому, щоб пояснити політикам, які тим часом підкопувалися під нього у Сенаті та Палаті, тверезій громадській думці та богам своїх батьків, як він дав себе обчистити і наскільки він убезпечив світ для демократії та Нової Свободи.

З того дня, коли він висів у Гобокені, він говорив стоячи спиною до стіни Білого Дому, він говорив, щоб зберегти свою віру в слова, він говорив, щоб зберегти свою віру в Лігу Націй, щоб зберегти віру в себе, в бога своїх батьків.

Він напружував кожний нерв свого тіла й свого розуму, всі сили уряду, що були в його розпорядженні (коли хто-небудь не погоджувався, він був шахрай або червоний: ніякої пощади Дебсові).

У Сіетлі революційні робітники, вожді яких були ув'язнені, у Сіетлі революційні робітники, вождів яких лінчували і розстрілювали, як собак, у Сіетлі уобблі вишикувались на чотири квартали, коли проїздив Вільсон, і мовчазно стояли зі згорнутими руками, дивлячися на великого ліберала, що мчав повз них у своїй машині, закутаний у пальто, схудлий від втоми, з судорожно зведеною половиною обличчя. Люди в блузах, важкороби, зустріли його мовчанкою після багатьох кварталів оплесків та патріотичних вигуків.

У Пуебло, Колорадо, він був сивий чоловік, що ледве тримався на ногах, з судорожно зведеною половиною обличчя.

Тепер, коли тумани, що вкривали це велике питання, розійшлися, я певний, що люди побачать істину віч-на-віч, лице в лице. Є одна мета, яка завжди підіймає американський народ і до якої він завжди простягає руки, це — Істина справедливості, свободи та миру. Ми прийняли цю істину і хочемо, щоб вона вела нас, і через нас увесь світ, туди, в блаженну країну спокою та миру, що про них світ ніколи й не мріяв.

Це була його остання промова:

У поїзді по дорозі до Вічіти з ним стався перший удар. Він відмовився від лекційного турне, розпочатого з метою пропаганди Ліги Націй. Тепер він був розбитий, паралізований чоловік, що ледве ворочав язиком;

у той день, коли він здав президенство Гардінгові, об'єднаний комітет Сенату та Палати послав Генрі Кабота Лоджа з офіціальним візитом до президента у Капітолій і офіціальним запитанням, чи не хоче він звернутися з посланням до Конгресу, що зібрався на об'єднане засідання;

Вільсон примусив себе звестися на ноги, важко спираючись обома руками на поруччя крісла. — „Сенаторе Лодж, мені немає про що говорити, дякую... Доброго ранку“, — сказав він.

3 лютого 1924 року він помер.

КІНОХРОНІКА ХХХ

ЗАБОРОНА ГІГАНТСЬКИХ ГАРМАТ

*Патлаті попи до вас ходять щовечір
Про добрі й про злі вам виспівують речі
Коли ж їх про хліб запитують бува
На відповідь ллються солодкі слова*

ПРЕЗИДЕНТ ТРОХИ ЗАСТУДИВСЯ НА МОРІ

спеціального кухаря з штатом офіціантів та кухарських помічників надіслано з „Білтмору“.

дуже комфортабельне приміщення

струнний оркестр грає під час обідів, військово-морський духовий оркестр грає на палубі

*Ти найсишся ще почекай
Аж потратиш нарешиш у рай*

місто являє картину найдикішої руїни, надто навколо почташту, до пня знищеного вогнем, де залишилися самі руїни

*Працюй і молися
Сіном живися*

ТУТ ЗІБРАНО ТРИ ВАГОВОЗИ ПРОТОКОЛІВ

одинадцять убито і двадцять два поранено, декого тяжко, в наслідок вибуху гримучої ртуті в пороховому відділі капсюльного заводу Порохової компанії Е. І. Дюпон де-Немур; увечері міссіс Вільсон випустила поштових голубів... і в цей час—який прекрасний був дух нації, яка єдність мети, яка наполегливість, який ентузіазм характеризували цей блискучий вияв сили, цю невтомну діяльність. Я вже казав, що ті знає, хто залишився дома працювати навколо організації та постачання, завжди рвалися до тих, кого ми підтримували своєю працею, але нам ніколи не треба соромитися... музику в ідальні постачав квартет матросів

*Коли звалилися з ніг
Ти одержиш пиріг
У раю між святих*

ГОРГАС РОЗМІЩУЄ СОЛДАТІВ У ХАЛУПАХ 800 БІЙЦІВ ВІТАЛИ БІЛЬШОВИКІВ

уся церемонія була старанно підготована, але юрбу тримали оподаль. Народ, що зібрався на згірках біля пристані, зняв оглушливий галас, коли човен президента рушив. Кортеж пішов в обхід від Єлісейських Полів до мосту Олександра III-го, щоб перейти через Сену, і це нагадало іншу історичну процесію, коли Париж перевершив себе, щоб вшанувати самодержавного правителя в особі царя

ЗВЕРНУВСЯ З ПРОМОВОЮ ДО 1400 МАЙОРІВ З БАЛКОНА ПАЛАЦУ
БРИТАНСЬКИЙ ФЛОТ ПЕРШИЙ У СВІТІ
ЗАЯВИВ ЧЕРЧІЛЬ

ФОТО-ОКО (37)

в алфавітному порядку за рангом вистукано двома холодними указовими пальцями на „Короні“ у ротній канцелярії групі А та В страх прем. С та Д

струн-КО халаю гудзики та петлі на горлі стягую борлак зводжу докупи СІЩ та меркуріїв жезл

вільно

на дворі йде муштра під пурпуровою мжичкою зимового вечора у Фер'єр-ан-Гатіне абатстві заснованому Хлодвігом над мощами трьох учнів господа нашого Ісуса Христа 3-я Позика Свободи Держказнач. Альціана Поліціана та Гермаціана 4-а Позика Свободи Держказнач. має бути Е—або інша форма Канцелярії Саніт. Корп. 38

тепер дощ ллє і канави булькають чується плюскіт з усіх зелено-скляних струмочків Алькуїн був колись пріором і млинові колеса мелять за обімшілими кам'яними стінами і тут поховані Клотільда з Клодоміром

підвищення відмічати тільки під заробітком сонно виклацував на роз'їденій іржею „Короні“ в наметі Мандрівного Цирку О'Рілі один коли не вважати на хазяїна що відбував солдатчину на своїй койці та тверезого виснаженого хлопця хворого на те що його військовий лікар за пиятикою ніяк не міг оглянути

*Йод вас зробить щасливим
Йод вам спочити дасть*

чотири тридцять перепустка швидко лягає серед пілؤلє у моїй кишені

тимчасовий квартирмейстер санітарного корпусу і поручик виходять крізь ворота базисного табору санітарної служби Сполучених Штатів Америки у своїх плащах в освітлений лампою дощ без centa в кишені і йдуть у корчму „Білий Кінь“ де з допомогою своїх нашивок та парлевування вимантачують горілку та омлет з смаженими яблуками і заграють з круглоvidoю Мадленою чи можна нам

в темному передпокої що провадить до задньої кімнати хлопці вишикувалися чекають щоб потрапити до дівчини в чорному що приїхала з міста кинути десять франків і помчати в профілакторій

на дворі ллє дощ на вимощене кругляками місто в приміщенні ми п'ємо червоне вино парлевукаємо жаб'ячі лапки чи можна нам

старий солдат територіального війська п'є за сусіднім столом заборонений абсент і каже tout est bien fait dans la nature á la vôtre aux américains

*Aprés la guerre finée
Назад у Штати одвезіть мене*

у перший день нового року відпущений після переклику я пішов гуляти з одним хлопцем з Філадельфії по пурпурових дорогах зораних зимовими коліями під пурпуровим мереживом переплетених дерев де було повно граків що крикали у нас над головами через заїржавілі згїрки до села ми хочемо зайти далеко дістати доброго вина де багато меровінгських імен млинові колеса склянозелені потоки де вода з булькотом

ллеться з старих кам'яних риштаків червоні щічки Мадлени
а запах букового листа ми хочемо випити хлопець із Філа-
дельфії одержав beapcoup монети зимове пурпурове вино
сонце пробивається крізь хмари у перший день нового року
у першому селі

ми спиняємось серед дороги
подивитися на воскову ляльку

сільську дівчину схожу на Мадлен але молодшу вона ле-
жить з простреленою лівою груддю в крові у коліях дороги
гарна й повна як маленька перепілочка

потім старий чоловік розув одну ногу підставив дробовик
під підборіддя натиснув на курок пальцем і зніс собі геть
тім'я ми стоїмо дивимось на босу ногу на черевик на ногу
в черевикові на застрелену дівчину на старого чоловіка з міш-
ком на голові на брудний палець ноги що ним він спустив
курок *Faut pas toucher* поки не приїде комісар *procès verbale*
в цей перший день
нового року сонце
сяє.

З англійської переклав

В. Мисик

Продовження буде

У ВИСОЧІНЬ

Хитнувся аеродрому ґрунт,
Затанцював каркас ангару...
Роблю крутий горішній кут
І мчусь будити сонні хмари.
Пропелер рикає й рида,
Рвучи на клапті кілометри
І пружно вгвинчується в даль —
У голубі небесні нетри.
Там, унизу — пливуть поля
Облиті пилом золотавим;
Ліси (внизу вони шумлять, —
З височини ж, як та отава).
Крутнув кермо — лечу назад
І бачу місто, мов на дошці.
Будинки. Річка. Синій сад.
Вокзал. Блискуча спина площі.
У передмістях: дим. Туман.
Низькі хатки. Кущі акацій.
Криві завулки. Міст — титан
І димарі, як довгі пальці.
Роблю „петлю“. Вгорі — земля,
Внизу блакить, як та безодня.
Пірнути б! Хлюпатися б там,
Аж поки серце скаже „годі“!
Іще „петля“. Чи сон, чи ні?
Це справді сонце під ногами?
Це справді — там, в височині,
А не внизу, будинки, брами?
Але пора. Аеродром
Вже прапорцями ніжно манить,
Бо голубе небесне дно
Заволоклось густим туманом.

ВІДСТУП СМЕРТІ

КІНЕЦЬ ПОЕМИ ¹

Так минуло два роки,
Знову осінь вітрами лягла
Й ровенецькі поля
Снопами мене оточили, —
У продроглих копицях
Проростав переплутаний план
Хлібоздачі державі,
А люди мовчали.
Безсило в радгоспі директор
Розводив руками:
— Ну, що ж? Що робити отут
Коли десь там орудує ворог,
А до нього в додаток
Обложний нескінчений дощ,
А до нього в додаток —
Вітрами наснажений морок?

Злість у горлі моєму
Застигла хрипливим жмачком,
В мозку билось одне:
— Як він сміє так говорити?
Коли гинуть снопи?
Подзвонити негайно в Обком?

Але я все зробив.
У ці ночі дощами укриті!

Десь дівчата співали
Про тугу і квіти весни,
Під осіннім дощем
Переплутаним наче волосся
У старої бабусі,

Про грайливі під копами сні
Підіймалася пісня
У хмарну, одстояну осінь.

Я у темряву рушив
Шукати початок кінця,
Для розгубних причин,
Що їх висуває директор.
І за яром спинив мене
На глейких манівцях
Із робочого табору
Колоссями світла прожектор.
Під ногами лежала,
Посунула плідюча земля,
Переорана трактором
Впевнено, глибоко, чесно,
Мерехтіли й щезали
кружальця освітлених плям
Колосились на ній
Урожайну готуючи весну.

А пісня моторів котилась
З ускісся, з дороги, з яруг,
Масного чернозему брила
Сягали за виднокруг.

Злітала пісня моторів
Змовкаючи вдалині,
Крізь гули, як світло, прозорі
Знайомий мотив брєнів.

Мотив підіймався, як спогад
Про бій з вітрами в степу,

¹ Початок див. „Червоний Шлях“ №№ 5 і 6 за цей рік

Де кожду хвилину тривога
Лягала на нашу путь.

І от він живий серед ночі
В моторному гулі встає,—
Він фарами сліпить очі,
Полонить серце мое.

Три літери виступають,
Як певність нічних подій.
І чітко лежить над краєм
Врожаю майбутнього слід.

Я швидко скрутив цигарку
У очі майнув сірник,
Наче на хвилю Харків
Злетів огнями і зник.

Я стиснув до болю пальці,
Це ж наша гремить мета.
Пригадую, муляр Зайцев
Сам на стіні зростав
Яку він виросував,

Кожну
Хвилину встиг не забути,
Бо йшла хуртовина тривожна
На нашу невтопану путь.

Та наше завзяття не згасло.
Отут, в степовій далені
Тридцятого року гасло,
Високої мужності гасло
Великої партії гасло,
Побідно в моторах брентить.

От районою ніччю
В сирих ровенецьких полях,
Це гасло дивилось в обличчя,
За ним районою ніччю
Розорана бігла земля.

Щоб наші сади наливались
Солодким соком землі,

Щоб наші діти знімали
На яблунях вистиглий плід.

Щоб кожна квартира і хата
Вставали як, справжні брати,
Й під пісню моторів крилатих
Нам легше було йти.

Я сів з трактористом поруч
Ковтаючи дим і сміх,
Проміння летіло вгору
І падало нам до ніг.

Я знав, що він з Армавіру
Безвусий мій тракторист,
Ми тиснули руки широко—

На певність, на дружбу, на
віру, —
За справу нової пори.

Ми вірили—цій перевірці
І смерть не пошкодить нам,
Нам, молодим армавірцям,
Землі молодій майстрам.

Коли пада борець Республіки
Інший зброю бере,
Бо вічно прапор Республіки
Нас кличе йти вперед.

Коли падає слюсар Республіки
Іншил бере терпуг,
Бо мужня праця Республіки
Росте на заводі й в степу.

Коли пада співець Республіки
Інший пісню несе,
Бо стала наша Республіка
Вітчизною пісень.

Бо кожна клітина Республіки
Крокує кроком звитяг.
Бо смерті нема у Республіки
Великої, як життя.